

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

**ŠIKANA V DĚTSKÝCH DOMOVECH NA
DOMAŽLICKU**

Bc. Lucie Faiglová

Sociální politika a sociální práce

(2010 – 2012)

Vedoucí práce: JUDr. Karel Mošna

Plzeň 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 28.03.2012

.....
Bc. Lucie Faiglová

Poděkování

Chtěla bych velice poděkovat panu JUDr. Karlu Mošnovi za vedení a rady, které mi poskytl při psaní mé diplomové práce. Také bych chtěla poděkovat paní Paedr. Bc. Janě Koubové a panu Mgr. Petru Plášilovi za poskytnutý čas, který mi věnovali při zpracování mé diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ.....	10
1.1 Agrese.....	10
1.2 Agresivita.....	11
1.3 Šikana obecně.....	11
2 ŠIKANA.....	13
2.1 Znaky šikany.....	13
2.2 Stádia šikany.....	14
2.3 Příčiny šikany.....	15
2.4 Formy šikany.....	16
2.5 Odhalení šikany.....	17
3 AKTÉŘI ŠIKANY.....	18
3.1 Oběť.....	18
3.2 Práce s obětí.....	19
3.3 Agresor.....	19
3.4 Práce s agresorem.....	21
4 NÁSLEDKY ŠIKANY.....	22
4.1 Řešení šikany.....	22
4.2 Následky u oběti.....	23
4.3 Postihy pro agresora.....	24
5 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA.....	25
5.1 Zařízení pro výkon ústavní výchovy obecně.....	25
5.2 Diagnostický ústav.....	26
5.3 Dětský domov.....	27
5.4 Dětský domov se školou.....	28
5.5 Rodinné skupiny.....	28
6 PREVENCE ŠIKANY V DĚTSKÉM DOMOVĚ.....	30
6.1 Diagnostika vztahů v dětském domově.....	30
6.2 Hry k udržení dobrých vztahů v kolektivu.....	32
6.3 Jak se vyvarovat šikaně v dětském domově.....	34

VÝZKUMNÁ ČÁST.....	36
7 ÚVOD DO VÝZKUMU	36
7.1 Cíl výzkumu	36
7.2 Výzkumné otázky	36
7.3 Výzkumné metody.....	37
8 CHRAKTERISTIKA MÍSTA ŠETŘENÍ A VÝZKUMNÉHO VZORKU	39
8.1 Dětský domov ve Staňkově	39
8.2 Dětský domov v Horšovském Týně	40
8.3 Výzkumný vzorek	41
9 ZÍSKANÁ DATA	44
9.1 Analýza dokumentů.....	44
9.2 Rozhovory	45
9.3 Případová studie	55
10 ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	59
ZÁVĚR.....	62
RESUMÉ.....	64
SUMMARY	65
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ INFORMACÍ	66
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ.....	69
SEZNAM PŘÍLOH	70

ÚVOD

V úvodu bych chtěla nejprve vysvětlit, z jakého důvodu jsem zpracovala diplomovou práci na téma šikana v dětských domovech na Domažlicku. K tomuto tématu mě přivedlo především moje zaměstnání. Tři roky pracuji na Městském úřadě v Přešticích jako kurátorka pro děti a mládež a děti v kojeneckých ústavech, dětských domovech a výchovných ústavech navštěvuji minimálně jedenkrát za tři měsíce, což je dáno dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. V Domažlickém regionu se nacházejí dva dětské domovy, jeden sídlí v Horšovském Týně a druhý ve Staňkově.

Autoři odborné literatury převážně píšou o šikaně, která je na školách, a také o kyberšikaně, ale na šikanu v dětských domovech či ve výchovných ústavech se dost často zapomíná, a tedy se na ni nikdo nezaměřuje. Domnívám se, že je velice důležité se šikanou v dětských domovech zabývat a také ji v co nejbližší době v případě, že se vyskytne, zastavit. Nutné je podotknout, že se šikanou se nesetkáváme pouze v dětských kolektivech, ale také u dospělých jedinců, v tomto případě lze hovořit o mobinngu a bosingu.

Jsem toho názoru, že znalosti o dané problematice mohou značně přispět k pochopení a prohloubení informací veřejnosti a pracovníků dětských domovů. Oběti šikany jsou často odlišné od ostatních dětí a právě odlišnost s sebou přináší problémy, každý, kdo se liší, nemá lehký život. Oběťmi bývají často děti, které jsou slabé, tiché, hodné, uzavřené do sebe, s jinou rasovou příslušností a také méně či více inteligentní. I přesto nikdo nemá právo připravovat jiného o klidné dětství a dospívání. Děti, které jsou umístěné v dětských domovech, si často prožili nelehký život, a tak další stres způsobený šikanou není na místě. Také je nutné, aby původce šikany i případní spolupachatelé byli potrestáni. A tohoto lze docílit jen v tom případě, pokud dojde k řádnému vyšetření a objasnění nevhodného chování. Agresoři bývají oproti obětem osobnosti silné, nebo naopak se snaží své nízké sebevědomí nějakým způsobem skrýt.

Na šikanu v dětských domovech má společnost rozdílný názor. Část populace tvrdí, že šikana v dětských domovech zajisté existuje a tam, kde to vedení popírá, existuje dvojnásobně. Další část lidí tvrdí opak a to znamená, že šikana v dětských domovech není.

Diplomovou práci jsem rozdělila na teoretickou a výzkumnou část. Teoretickou část práce tvoří šest kapitol. V první kapitole se podrobně věnuji vysvětlení pojmů agrese,

agresivita a šikana. Ve druhé kapitole se zabývám příčinami, stádii, znaky a formami. Třetí kapitola popisuje jedince, kterých se šikana může týkat a to na obou stranách, zaměřím se na práci s nimi. Čtvrtá kapitola je zaměřena na řešení šikany, následky u obětí a postihy pro agresory. Pátá kapitola popisuje vymezení ústavní výchovy, dále se zaměřuje na diagnostický ústav, dětský domov se školou, dětský domov jako takový a v něm vytvořené rodinné skupiny. V šesté kapitole čtenář nalezne téma prevence šikany, diagnostiku vztahů v dětském domově, hry, které pomáhají k udržení dobrých vztahů v kolektivu, a také pojednání o tom, jak se šikaně v dětském domově vyhnout.

Hlavním cílem výzkumné části mé diplomové práce bude zjištění, zda se šikana v dětských domovech na Domažlicku vyskytuje či nikoliv, respektive, zda se děti či pracovníci dětských domovů se šikanou někdy již setkali a zda jsou děti ochotny o šikaně hovořit s pracovníky dětského domova.

Výzkumná část je pak můj samotný smíšený výzkum šikany a jeho výsledky, které jsou zpracované do odpovědí. Výzkum zahrnuje informace o tom, jak jsou seznámeni s šikanou pracovníci dětského domova (vychovatelé), jak se případná šikana v zařízení řeší, jaké jsou jejich zkušenosti a názory na danou problematiku. Úkolem je zjistit v rámci kvalitativního výzkumu pomocí rozhovorů, analýzy dokumentů a případovými studii, zda se potvrdily moje myšlenky. Nedílnou součástí mé práce jsou možnosti prevence a řešení šikany v dětských domovech.

Zdrojem informací k diplomové práci byla převážně odborná literatura autorů, kteří se zajímají o oblast pedagogiky a psychologie, dále internet a výsledky z mého vlastního výzkumu.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

1.1 Agrese

Agrese vychází z latinského slova „*ad-gredior*“, což se dá do českého jazyka přeložit jako napadnout. Psychologicko-sociologické pojetí vychází z toho, že agrese je chování, které s plným vědomým a již určeným záměrem ubližuje, násilně bývá také omezována svoboda a dochází k poškozování osobních věcí nebo dokonce i osoby. Agresi můžeme dělit na fyzickou či verbální, její vznik může vycházet z určitého afektu, případně se může jednat o záměr dosáhnout daného cíle. (<http://cs.wikipedia.org>)

Nutné je podotknout, že náhodné ublížení nelze považovat za agresi, jelikož není splněna podmínka záměrnosti, také u bolesti, která je způsobená při sadomasochistickém vzájemném působení, nehovoříme o agresi. (Koukolík, Drtilová, 2006)

Agrese může být chápána odlišně, například se může se jednat o násilné omezení práv jiného jedince, ofenzivní jednání, návod, ale může být vnímána též jako asertivní jednání. (Čermák, 1999)

O agresi se můžeme dočíst v publikacích, které se zabývají pravěkou dobou a popisují život pravěkých lidí, proto lze říci, že vznikla již v pradávnu. Svět je v současné době plný agrese, stačí se jen podívat do zpráv, které přináší každodenní média. Neustále vídáme či slýcháme o tom, že jedinec byl agresivní buďto k majetku, ke zvířeti nebo k jiné osobě.

Pokud agrese probíhá mezi lidmi, jedná se tedy o stejný druh jedinců, můžeme ji pojmenovat jako agresi vnitrodruhovou, tzn. že hovoříme o agresi, které se dopouštějí osoby téhož druhu. (Říčan, 1995)

Tíha k útočnému jednání jako takovému, které se posléze převtěluje do rozličných forem, se označuje slovem agresivita. (<http://cs.wikipedia.org>)

1.2 Agresivita

Kde agresivita u dětí vzniká? „Badatelé se shodují v tom, že agresivita se vytváří v předškolním věku, podle některých autorů již v prvních letech života. Určitou roli hrají temperamentové dispozice, zejména vznětlivost a impulsivita a menší citlivost k možným následkům jednání. Tyto vlastnosti však samy o sobě nevedou k agresivitě. Musí k nim přistoupit určitý způsob výchovy respektive zacházení s dítětem.“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 56)

Někteří světoví psychologové jsou toho názoru, že agresivita je naučená. Jedinec si je schopen ji osvojit na základě již získaných zkušeností. Zjistí-li, že pokud jednou použije agresivní chování, dosáhne toho, co potřeboval a bylo jeho cílem. Zajisté toto chování užije i v budoucnu, aby se zmocnil, případně si vynutil věc či službu, po které touží. (Říčan, 1995)

Edwige Antier (2011) ve své knize upozorňuje na to, že agresivita může též souviset s rozvodem rodičů. Pokud dítě vidí, že chybí jeden z rodičů, začne zkoušet, do jaké míry může uplatňovat svoji moc.

Dalším z důležitých faktorů je zajisté agresivní chování, které děti vidí u svých rodičů či příbuzných. Ať už jde o agresivní chování vůči samotným dětem nebo mezi partnery. Je dost pravděpodobné, že pokud malé dítě vidí doma, jak otec fyzicky napadá matku, v některých případech tomu může být naopak, nepřijde dítěti ve starším věku nic divného na tom, pokud i ono využívá fyzické síly vůči ostatním vrstevníkům a v budoucnu případným partnerům.

Oproti předchozím létům agresivita dětí a mládeže celkově stoupá, ze statistik můžeme vyčíst, že vzrostl počet trestných činů, kde bylo použito násilí. Násilí vůči majetku, zvířeti nebo jiné osobě. Z toho zjištění je možné soudit, že přibývá stejně tak agrese jako šikana.

1.3 Šikana obecně

Slovo šikana vzniklo z francouzského slova „chicane“, tento výraz můžeme do českého jazyka přeložit jako zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování nebo byrokratické lpění na liteře předpisů. (Říčan, 1995)

„Šikana je nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je omezována zejména osobní svoboda a svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je také obětí ubližováno na zdraví či na majetku. Jedná se o složitý problém, který není možno právně pojmut jako jeden celek, neboť svými znaky a důsledky zasahuje do různých právních odvětví. Právní definici šikany tedy v našem právním řádu nenajdeme.“ (Lovasová, 2006, s. 6)

Máme-li šikanu pochopit, je třeba abychom rozlišili jednorázové projevy agresivního a hrubého chování od opakovaného a dlouhodobého napadání, které je podstatou šikany. (Kyriacou, 2005)

Na šikanu lze nahlížet 4 přístupy:

- 1) sociologický přístup, který se zaměřuje na projevy patologických sociálních vztahů
- 2) psychologický přístup, kdy se může jednat o psychopatického jedince
- 3) etiologický přístup, který spatřuje problém v nemocném chování, závisti a v poruchách vztahů ve skupině
- 4) trestně právní přístup, který klasifikuje toto chování jako jev narušující lidská práva (trestný čin proti životu a zdraví, trestný čin proti svobodě a lidské důstojnosti).

Michal Kolář (2011) uvádí tři možné pohledy na šikanu a to šikanování jako nemocné chování (behaviorální model), šikanování jako závislost (psychodynamický model) a šikanování jako porucha vztahů ve skupině (sociálně-psychologický model.)

Když hovoříme o šikaně, myslí se tím opakované či pravidelné fyzické či psychické napadání jednotlivce, jinými slovy útok na oběť, která se nedokáže či nemůže bránit. Šikanovat může jedinec, ale také skupina více jedinců. Šikana bývá často obtížně prokazatelná. Oběti se bojí svěřit se někomu z dospělých osob, které by mohly začít jednat, šikanu zastavit a také vyřešit.

Šikana bývá prováděna mimo zraky dospělých osob, často někde v ústraní. Šikana se pokaždé odvíjí trochu jinak, každý případ je svým způsobem nějak specifický, a proto je nutné při řešení jednat o něco odlišně.

2 ŠIKANA

2.1 Znaky šikany

Jak můžeme poznat, že se dítě stalo obětí šikany? Dospělý by měl u dětí sledovat varovné signály, jak píše Michal Kolář (1997) ve své knize. Kde uvádí tyto projevy:

- dítě se neustále pohybuje v dosahu dospělého
- dítě se projevuje jako outsider, je přehlíženo, odmítáno
- náhlé zhoršení prospěchu ve škole, nesoustředěnost
- lehké jednostranné pošťuchování
- ponižování, zesměšňování
- kanadské, škodolibé žertíky
- „dobrovolné odevzdávání“ osobních věcí, peněz

Pavel Říčan (1995) uvádí ve své publikaci další možné projevy:

- posměšné poznámky na adresu dítěte, přezdívká
- příkazy, které dítě dostává od ostatních dětí
- rvačky, při kterých je vždy jeden z účastníků rapidně slabší

Šikana se začíná projevovat velice pozvolna, někteří lidé ji mají tendenci zpočátku bagatelizovat a nepřipouští si, že se jedná o šikanu, opak je však pravdou. „*Musíme si však uvědomit, že pokud budeme počáteční projevy šikany přehlížet, bude se později jejich intenzita pravděpodobně stupňovat.*“ (Vágnerová, 2009, s. 12)

Některé znaky jsou rozpoznatelné lépe a jiné naopak obtížněji, velkou roli hraje zajisté praxe a znalosti dospělého. Pokud se již se šikanou v minulosti setkal, pravděpodobně další šikanu lépe rozpozná než člověk, který se se šikanou setkal poprvé.

Může se také stát, že některé znaky nejsou považovány za šikanu. Záleží na každém, kde si představuje hranice šikany. Jsou lidé, kteří například pošťuchování berou jako škádlení a ne jako šikanu.

2.2 Stádia šikany

Psychologové se shodují, že šikana má svůj dlouhodobý proces, který je rozdělen do 5 stádií. Jedná se o stádium ostrakizmu, přitvrzování, nukleové, mlčící většina a totalita dokonalá šikana.

V prvním stádiu – Ostrakismu – se jedná převážně o izolaci oběti. Jedinec je v kolektivu nový a nemá v dětské skupině žádné kamarády a nikdo ho nebere vážně. Oběť bývá často svým okolím zesměšňována, je nazývána nikoliv jménem ale přezdívkou. Bývá též středem různých žertů a legráček, pokud se jí to nelíbí a vznesse nějaký odpor, je oběti vytknuto, že nerozumí legraci a nemá smysl pro humor.

V druhém stádiu – Přitvrzování – si agresor testuje, kam až s obětí může zajít. Zkouší přidat intenzitu šikanování a to tak, že přidává často fyzické násilí. Při této fázi útočník (agresor) zjišťuje, že mu agresivní jednání přináší uspokojení, a také se stává obdivovaným v rámci kolektivu ostatních dětí. Toto mu imponuje a pokračuje dále v útocích na oběť.

Ve třetím stádiu – Nukleový – zde dochází k rozhodnutí, zda dojde k pokročení do stádia následujícího, jde o to, zda se k agresorovi přidají další jedinci, kteří s ním sympatizují. Šikana tak začíná být více organizovaná než na začátku. Ve skupině se tak rozdělí role jednotlivých členů. Celá skupina se poté začne ztotožňovat s myšlenou agresora.

Ve čtvrtém stádiu – Mlčící většina – dochází k přijetí norem agresorů a chování několikačlenné skupiny se stává chováním ostatních dětí, které je díky svému strachu poslouchají, případně někdy spolupracují na šikaně. Jde o takzvané nabalování se na útočníky. Zvyšuje se také tlak ke konformitě na dosud nestranné členy skupiny, kteří se ale nakonec také aktivně zapojují i v případech, že se šikanou nesouhlasí. Bojí se však hlavně toho, že pokud by se na šikaně sami nepodílely, zůstaly stranou, nebo by dokonce zasáhly, šikana by byla namířena také proti nim. Role pomocníka agresora je pro ně přijatelnější než role oběti.

V pátém stádiu – Totalita neboli dokonalá šikana – je šikana hlavním předmětem zábavy pro celou skupinu jedinců, stává se, že agresora odměňuje dokonce i potleskem a uznáním. Je zde již také vidět ze strany agresora propracovaná podoba psychické manipulace. Když bývá dítě osloveno někým dospělým zvenčí skupiny, ostatní se již pošklebují nebo posmívají. Oběť je z jejich chování často rozhozená, a tak působí

nepřirozeně, z čeho mají děti samozřejmě radost. Na úkor oběti se stále vymýšlí různé žertíky, intriky a útoky, dochází k pravidelnému násilí a zdokonalování jednotlivých útoků vůči oběti. Jedinci, kteří dříve s jednáním agresora nesouhlasili, začínají se zájmem šikanu sledovat, někdy se dokonce i zapojují a pomáhají šikanu realizovat. (Lovasová, 2006)

Oběť se často bojí možných následků a msty ze strany agresora. Čím dál pachatel pokročil po spirále násilí, tím hůře ho lze zastrašit. (Erb, 2000)

2.3 Příčiny šikany

Šikana může mít několik příčin, některé příčiny můžeme identifikovat na první pohled a jiné můžeme zaznamenat až v tom případě, pokud se zaměříme na nitro problému. (Říčan, 1995)

Mezi příčiny může patřit tlak kolektivu na chlapce, který ho nutí k tvrdému chování, což se od muže již od pradávna očekává, nesmí se bát uhodit druhého. Tento tlak lze pojmenovat jako tlak k mužnosti. Dalšími příčinami mohou být: touha po moci a s ní spojená touha po ovládnutí ostatních, motiv krutosti, zvědavost, nuda a touha po nových a vzrušujících zážitcích. (Říčan, 1995)

Kolář (2001) ve své knize vidí příčiny šikany v destruktivní skupinové dynamice, rizikových osobnostních charakteristik jedince a také v nedostatcích prostředí, kde se jedinec vyskytuje.

Dalším vlivem, který může působit pro vznik šikany mohou být zajisté média, o jejichž vlivu nemůžeme mít žádné pochyby. Děti a dospívající tráví hodně času tím, že sledují televizi. Čas, který u ní stráví je v průměru delší než čas, který stráví jinými mimoškolními či mimopracovními činnostmi. (Matoušek, Matoušková, 2011)

Děti, které jsou často pod vlivem médií a počítačových her si často neuvědomují, že jejich chování je nevhodné, žijí často ve virtuálním světě, kde jsou hranice nastaveny poněkud jinak než hranice běžné populace.

2.4 Formy šikany

V knize Michala Koláře (2011) se můžeme se setkat s několika druhy šikany:

- 1) šikana přímá a nepřímá
- 2) šikana fyzická a verbální
- 3) šikana aktivní a pasivní

Z těchto dimenzí vytvořil celkem osm různých kombinací, tedy osm různých druhů šikanování:

- a) fyzické aktivní přímé – projevuje se tak, že útočníci svoji oběť škrtní, fyzicky napadají
- b) fyzické aktivní nepřímé – vedoucí útočníkům nařídí, aby oběť např. zbili
- c) fyzické pasivní přímé – v tomto druhu jde o fyzické bránění v dosahování cílů oběti
- d) fyzické pasivní nepřímé – může se jednat např. o zákaz oběti odejít, kam potřebuje
- e) verbální aktivní přímé – převážně slovní napadání oběti
- f) verbální aktivní nepřímé – nevhodné hovoření o oběti před ostatními či nevhodné básně
- g) verbální pasivní přímé – ignorování oběti, nereagování na její přítomnost
- h) verbální pasivní nepřímé – oběť odnáší tresty, za to co neudělala a nikdo se jí nezastane

Každý z agresorů se specifikuje na šikanu, která mu více vyhovuje, záleží na konkrétním jedinci zda použije šikanu přímou či nepřímou, fyzickou či verbální, aktivní nebo pasivní..

Olweus (1996) ve své knize uvádí informace ze svého výzkumu, že chlapci šikanují své oběti fyzicky a dívky používají spíše verbální nebo nepřímé způsoby.

Šikana může mít i méně závažné formy než byly popsány výše, i v méně závažných formách je třeba nic nepodceňovat. Mezi méně závažné činy spojené s šikanou lze zařadit kopání, ničení věcí, vyhazování osobních věcí z oken, pokřikování nevhodných nadávek na stranu dítěte nebo osob, na kterých mu záleží. (Říčan, 1995)

Forma šikany může být někdy poznamenána sexuálními zájmem někdy však zase rasistickými podněty. (Říčan, 1995)

2.5 Odhalení šikany

Při odhalování šikany je nutno nejprve kvalifikovaně odhadnout stádium a formu šikany, až po této kvalifikaci se může přejít k volbě strategie a připravit si taktiku vyšetřování. Pokud toto pravidlo nebereme v potaz, postupujeme naslepo systémem „pokus a omyl“. Může tak dojít k ohrožení zdraví, v krajním případě i života oběti, někdy též i svědků. (Kolář, 2011)

Nutné je zhodnotit, zda se skutečně jedná o šikanu, zda jsou přítomné její znaky, které jsou popsány výše, patří mezi ně především opakování, rozdíl sil, záměrné chování a další.

Pokud zjistíme hlavní aktéry šikany, je třeba, aby pracovník nejprve zachoval v první řadě klid, protože bezprostřední hněv není na místě. Pokud má pracovník již vše srovnané v hlavě předvolává si jednotlivé aktéry k individuálnímu pohovoru. Někdy si dokonce svůj připravovaný pohovor může zkusit nacvičit, nebo dokonce i nahrát a sám sebe si poslechnout.

V případě, že jde o šikanu v již vysokém stádiu, je lepší nechat její řešení na odborníky nebo s nimi celý případ prokonzultovat. Může se stát, že řešení sami nezvládneme, a to pak může ublížit nejvíce oběti šikany. Není nic špatného na tom umět si přiznat, že řešení je nad naše síly a povolát tak odborníka.

3 AKTÉŘI ŠIKANY

Mezi aktéry šikany lze zařadit minimálně dva jedince, kterých se šikana hlavně týká, jedná se o oběť a agresora (útočníka). V každém případě je oběť i agresor jedinečnou osobností. Nadpoloviční většinu aktérů šikany tvoří chlapci oproti dívkám. Je známo, že chlapci šikanují v některých případech samostatně a v jiných ve skupinách, oproti tomu dívky jednají velice často ve skupině.

„Tyran i oběť šikanování bývají nejčastěji jedinci v relativně symetrickém postavení, často jde o vrstevní.“ (Novák, Capponi, 1996, s. 45) Může se jednat např. o dvě děti ve stejné skupině, ve třídě, v zájmovém kroužku a podobně.

Další jedinci, kteří jsou šikaně též přítomni, jsou velice důležití hlavně v době, kdy se šikana řeší. Jedná se o svědky, kteří svými informacemi mohou pomoci k vyřešení a vyjasnění případu.

3.1 Oběť

Oběť můžeme charakterizovat jako jedince, který je napadán skupinou agresorů nebo jednou osobou - agresorem. Oběť bývá šikanována z různých důvodů. Mohou to být sexuální důvody, rasové (jiná státní příslušnost, barva pleti), tělesné (obezita, neobratnost, odlišný tělesný zjev), psychické (mentální opoždění, naivita), ale také i osobní vyřizování účtů, pokud se oběť liší od svých vrstevníků svým chováním, bývá také často obětí šikany. Může se jednat o premianty třídy, děti, které pochází ze sociálně znevýhodněného prostředí i jiné. Oběti se prakticky může stát jakékoliv dítě, nikdo nemůže s jistotou říci: „Já nikdy obětí šikany nebudu“.

Násilí agresorů často přitahují osoby, které jsou charakteristické bojácností, malomyslností, mají nízké sebevědomí a přílišnou sebekritičnost. Zpravidla bývá oběť slabší než agresor, který šikanuje, i když ne vždy jde vyloženě o slabého jedince. (Machová, Kubátová, 2009)

Oběti, jak je již popsáno výše, jsou pokaždé jedineční. Někdy se se svým trápením dokážou svěřit osobě, které důvěřují a v některých případech tomu je naopak, oběť se se svým problémem snaží vyrovnat sama, domnívá se, že vše může zvládnout svými silami. Myslí si, že šikana někdy ustane, a rozhodne se na tento konec v tichosti čekat. Pro oběť je

těžké si uvědomit, že to, co se jí děje, je nesprávné a je nad její síly se svěřit, proto si raději vybere cestu čekání na konec šikany. Často se také obává pomsty agresorů. (Vágnerová, 2009)

3.2 Práce s obětí

Při zjištění šikany je důležité s obětí o tom, co se stalo, mluvit a odbourávat tak její strach z agresora. Při jednáních bychom oběť měli naučit některé obranné strategie, které může použít, pokud by se šikana opakovala. Je žádoucí oběti vysvětlit, že pokud před agresorem bude utíkat, není to zbabělé chování, ale někdy to je tím nejlepším řešením. Také je dobré, aby se dítě schovalo mezi ostatní děti a zkusilo od nich získat pomoc. Pokud ze strany agresora dochází ke slovním útokům, je nejlepší na slovní urážky a útoky nereagovat, agresora časem omrzí útoky směrem k oběti, na které není reagováno. Také je možné útoky nebrat v potaz a pokusit se a agresorem spřátelit, to však může být pro oběť těžké. Bylo zjištěno, že pokud dochází k fyzickým útokům, na které děti odpoví též fyzickým útokem, agresor se často zalekne, v útocích již nepokračuje, protože oběť si u něj získá respekt. Je vhodné oběti nabídnout možnost přeřazení do jiné rodinné skupiny, pro oběť bývá někdy těžké potkávat se s agresorem. (Holeček, 1997)

Nutné je také oběť zbavit pocitu, že šikana vznikla kvůli ní a může si za ní sama. (Vágnerová, 2009)

3.3 Agresor

Kdo je to vlastně agresor? Jedná se o jedince, který si vybere svojí oběť, kterou, hovoříme-li o šikaně, opakovaně napadá. Může se jednat o útoky psychické nebo fyzické, popřípadě se mohou prolínat dohromady. Agresor může také jednat nepřímo přes své spojence.

Agresora v některých situacích lze těžce rozpoznat. Osobně mám zkušenost ze svého zaměstnání s agresorem, o kterém okolí mluví jako o bezproblémovém chlapci, který je ochotný pomoci, je nadaný na sport, má spoustu kamarádů a přátel, je chytrý,

ve škole s ním nejsou problémy a nemá s nikým žádné spory. Opak je pravdou, v domácím prostředí se projevuje vůči své oběti, svoji oběť dokáže fyzicky i psychicky zdeptat. Jeho útoky vůči oběti se postupně stupňují. Co se týká fyzických dispozic, agresor, o kterém jsem se zmínila, je malého vzrůstu a je hubený.

Agresor bývá různě tělesně zdatný, nepocituje vinu, nezná morální hodnoty, lítost mu nic moc neříká. S trestem se špatně vyrovnává, domnívá se, že mu je křivděno, jelikož si nedokáže připustit, že to, čeho se dopouští, se nesmí dělat. Někdy bývá nadprůměrně inteligentní, ale jsou také případy, že je podprůměrně inteligentní a myslí velmi primitivně. Bývá to jedinec často v kolektivu oblíbený s vysokou mírou sebevědomí, není to však pravidlem, může se jednat také o osobnost, která není v kolektivu mnoho oblíbená, má nízké sebevědomí a šikanou druhého dítěte se chce do kolektivu dostat a zapadnout mezi ostatní. (Lovasová, 2006)

Agresory, jak píše Michal Kolář (1997), lze na základě analogie určitých rysů prakticky charakterově rozdělit na tři typy:

První typ bývá hrubý, primitivní, impulsivní, dochází u něj k silnému energetickému přetlaku, jsou u něj kázeňské problémy, má narušený vztah k autoritě, bývá někdy zapojený do part, které páchající trestnou činností.

Tento typ šikanuje tvrdě a nelítostně, vyžaduje vždy absolutní poslušnost, k zastrašování ostatních dětí používá šikanu cíleně.

Rodinné prostředí u tohoto typu není vhodné, je zde častý výskyt agresivního chování a brutality mezi rodiči. Dá se říci, že malí agresori pak násilí vrací, nebo ho napodobují na své oběti.

Druhý typ agresora, jedná se o velmi slušné, kultivované, narcisticky šlechtěné dítě, které má zvýšenou úzkost, někdy může mít i sadistické tendence ve smyslu sexuálním.

Šikanuje oběť tím, že jí mučí, avšak cíleně a rafinovaně, děje se spíše bez přítomnosti ostatních dětí - případných svědků.

V domácím prostředí dochází k častému uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až tzv. vojenské výchovy bez lásky a citu.

Třetí typ rádoby „srandista“, bývá optimistický, dobrodružný, má značnou sebedůvěru, bývá výmluvný, velmi oblíbený a vlivný.

Tento typ šikanuje pro své pobavení, ale také pro pobavení ostatních. Snaží se šikanu převést na velkou zábavu.

Při bližší diagnostice tohoto typu se zjistilo, že v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a také absence hodnot mravních i duchovních.

3.4 Práce s agresorem

Při pohovoru s agresorem mu sdělíme, že to, čeho se dopustil, odsuzujeme, je důležité mu dát najevo, že odsuzujeme čin, kterého se dopustil, neodsuzujeme agresora jako osobnost. Je také důležité zohlednit jeho chování v minulosti, zjistit, zda se jedná o první vybočení z normality nebo máme před sebou dítě, které se problematicky chová stále. Pokud se šikana podchytí v raném stádiu, stačí agresorovi domluvit a vysvětlit mu, jak bychom postupovali dále, pokud by v šikanování pokračoval. (Říčan, 1995)

Je třeba si na každém provinilci vyhledat něco kladného, na co lze nějakým způsobem navázat. Může to být inteligence, nadání, talent, úspěchy atd. Tato strategie spočívá ve větě: „Vašku, musím říci, že jsi mi zklamal!“ To znamená: „Jsi přece lepší než čin, který se stal, očekával jsem i v budoucnu od tebe čekám více.“ (Říčan, Janošová 2010).

Následně je třeba agresora sledovat, aby nedocházelo k recidivě. Je důležité sledování provádět skrytě, aby agresor neměl pocit toho, že je neustále pod kontrolou.

Je také dobré se snažit u agresora do budoucna agresivitu usměrnit a to tak, že jej chválíme za jeho dobré chování, stále jej zaměstnáváme, učíme jej novým dovednostem, povzbuzujeme jejich empatii a pomáháme mu, aby u něj došlo k vytvoření osobní perspektivy. (Říčan, 1995)

4 NÁSLEDKY ŠIKANY

4.1 Řešení šikany

Pokud zjistíme, že k šikaně dochází, je důležité zasáhnout, co nejdříve, není možné spoléhat se na okamžik, že se oběť s nevhodným chováním vůči své osobě svěří. Oběť se často bojí svěřit se s pocity, které má, a hovořit o tom, co prožívá, protože se obává msty, která by mohla od agresora či agresorů přijít. Někdy se však stydí svěřit se dospělým, bojí se, že přijde o své kamarády a zůstane sama. Možná bývá také nedůvěra v pracovníky, obává se, že si budou myslet, že si oběť vymýšlí, nebudou její sdělení brát vážně, nebo ho budou bagatelizovat. Je pravdou, že se často dětem stává hlavně ve škole, že mu učitelé řeknou například nežaluj, nemáš provokovat a další nevhodné odpovědi. Pokud je reakce na sdělení oběti taková, trvá oběti dlouho, než se opět odhodlá říci si o pomoc, někdy to nedokáže vůbec. Proto je důležité, aby okolí bylo obezřetné a v případě, že odhalí prvotní známky šikany, je třeba, aby začal bez otálení jednat.

Velmi důležité je, aby byli ochráněni oběti i svědci šikany. Vyšetřování by mělo být, jak popisuje Michal Kolář (2011), vedené nenápadně. Důležité je, aby byly zodpovězeny následující otázky:

- Jak dlouho šikana trvá?
- Kdo se šikanou začal – počáteční agresor?
- Kolik je agresorů – jedná se o skupinu nebo jednotlivce?
- Kde bývá oběť šikanována?
- Kdy a v jakých časových úsecích k šikaně dochází?
- Jaké formy šikanování má?
- Jak mnoho je oběť ohrožena – jde o život?

Nejprve bychom měli promluvit se svědky šikany, samozřejmě s každým individuálně, dále s obětí a na závěr s agresorem. Problém bývá v tom, že někteří lidé řeší šikanu před celým kolektivem, což není to správné řešení. Každé dítě by mělo říci při individuálním pohovoru, co o daném případě ví, pokud se mu o tom, co se stalo, nechce mluvit a má proto své důvody, může vše sepsat na papír. Poté se k šikaně vyjádří pracovník a sdělí dítěti svůj názor, na závěr jednání by dítě mělo odcházet s tím, jak se má zachovat příště, pokud by se podobné jednání opakovalo. Při pohovorech je důležité

používat otevřené otázky, v případě, že budeme používat otázky zavřené, mnoho se od dětí nedozvíme. (Holeček, 1997)

Někteří autoři doporučují řešit šikanu před celou skupinou, tzv. hrou na soud, kde sami děti se zhostí rolí soudců, svědků, obhájců, žalobců a tak dále. Můj názor je na tuto hru skeptický, obávám se toho, že by pro oběť tato možnost mohla být v některých případech nepříjemným zážitkem.

Velice důležité je chránit zdroj získaných informací. Je vhodné dělat si z rozhovorů určité záznamy, ke kterým se můžeme v budoucnu vrátit a připomenout si některé důležité údaje.

4.2 Následky u oběti

Pavel Říčan (1995) ve své knize upozorňuje, že šikana může na dlouhou dobu podlomit duševní zdraví oběti, dále také sebedůvěru, radost ze života a z dětských vrstevníků, může také dojít a ke zhoršení prospěchu ve škole. V dalších letech se oběť může šikanou dále stresovat a přemýšlet o ní, to pak hrozí, že dojde k horšímu uplatnění v životě.

Důsledkem pozdního řešení šikany u oběti může být vznik psychosomatických poruch. *„Dlouhodobé nebo opakované působení psychického přetížení a prožívání nepříjemných emocí – zármutek, potlačovaný vztek, strach, obavy ze zostuzení, úzkostná nejistota, pocity méněcennosti – mohou snadno narušit vratkou psychickou rovnováhu zralých mladých lidí a dát vznik orgánovým postižením nebo funkčním defektům.“* (Jedlička, 2004, s. 219)

Oběť nosí šikanu i po jejím vyřešení dlouhou dobu v paměti, je důležité zaměřit se na posílení sebevědomí oběti a to tím, že ji často chválíme za dobře odvedenou práci, také jí povzbuzujeme a dáváme jí najevo, že jí máme rádi. Někdy pomoc není v našich silách a je tak nutné obrátit se na odborníka, buďto psychologa či psychoterapeuta. Pokud se šikana nedořeší, může mít dítě i sebevražedné sklony.

Může také dojít k tomu, že se oběť přeměruje na pozici agresora. Michal Kolář (2011) ve své knize popisuje příklad dívky, která proto, aby zabránila svému šikanování, začala sama šikanovat. *„Takováto proměna oběti může souviset s tím, že se identifikuje s útočníkem a napodobuje jeho násilí ve fantazii nebo i ve skutečnosti. Brání se tím proti*

úzkosti, studu a ponížení. Také jí to pomáhá ke zvládnání posttraumatických vzpomínek a vede ke zvyšování sebeúcty. Dělá to zkrátka proto, aby zmírnila svou bolest.“ (Kolář, 2011, s. 22)

4.3 Postihy pro agresora

Zda je agresor nějak potrestán, závisí na stádiu šikany, to také určuje stanovení trestu. Též je třeba se zamyslet nad tím, zda se jedná o šikanu, které se agresor dopouštěl poprvé nebo zda je to již opakovaný čin.

Jedná-li se o šikanu, která je již v pozdním stádiu, a jedná-li se o brutálnější chování agresora vůči své oběti, je důležité ho potrestat, aby si uvědomil, že jednání, kterého se dopouštěl, bylo nevhodné. Je možné požadovat náhradu v případě poškozených věcí oběti. Dále jako vhodný trest lze využít zákaz účasti na kulturní aktivitě, na výletě, na víkendovém pobytu nebo také zákaz vycházek, hraní na PC, sledování televize, atd. Následují kázeňská opatření jako je důtka ředitele dětského domova, přeložení do jiné výchovné skupiny, v krajním případě může také dojít k oznámení na policii, umístění agresora v diagnostickém ústavu, projednávání celé věci před soudem, která může končit nařízením ochranné výchovy.

Šikanu musíme vyřešit stůj co stůj, poté není vhodné dětem připomínat to, co se stalo. Například říkat odstupem času agresorovi: „Pepo proč pošťuchuješ Honzu? Pamatuješ si, jak to dopadlo minulý měsíc, jak jsi šikanoval Karla?“

5 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

Ústavní výchova bývá nařizována soudem v občansko-právním řízení dle § 46 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, u nezletilých dětí ze sociálních či výchovných důvodů. V zákoně je specifikováno, že se jedná o děti, u nichž je vážně narušena nebo ohrožena výchova. Rodiče se o děti nestarají tak, jak by měli a dítě nemá řádné podmínky pro svůj vývoj. Ústavní výchova se může také nařídit u nezletilých dětí, které mají výchovné problémy (záškoláctví, drobné krádeže, toulání, nevhodné chování, gamblerství, užívání psychotropních látek, alkoholu a jiné). Jsou také případy, kdy rodiče z jiných vážných důvodů nemohou výchovu svých dětí zabezpečit, tzn. že se rodiče o děti nemohou či nechtějí z různých důvodů starat a nejsou jiní příbuzní, kteří by o dítě mohli pečovat do jeho zletilosti. (Zákon č. 94/1963 Sb.)

V případě výchovných problémů předchází ústavní výchově opatření jako je např. napomenutí či dohled na výchovu, pokud ani tyto výchovná opatření nevedou k nápravě jedince, následuje ústavní výchova. (Švancar, Buriánová, 1988)

Soud o ústavní výchově zahájí řízení na základě návrhu, který byl podán pracovníkem úřadu obce s rozšířenou působností, či na návrh rodiče. Nutno podotknout, že se jedná o děti, které jsou mladší 18 let. Při soudním jednání se soud musí zabývat možnostmi jiné výchovy než ústavní (např. náhradní rodinná péče), v případě, že soud ústavní výchovu nad dítětem nařídí, zajímá se o její průběh a pokud pominou podmínky nařízení ústavní výchovy, tak se zruší.

Ústavní výchova trvá pouze, dokud to je nutné a splňuje svůj účel, nejdéle však do osmnáctého roku života jedince, tedy do té doby než dosáhne své zletilosti. V ojedinělých případech může být soudem prodloužena do devatenácti let věku života.

5.1 Zařízení pro výkon ústavní výchovy obecně

V České republice máme daný systém ústavních zařízení, kterým děti od narození do zletilosti procházejí. Tento systém je upraven zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně jiných zákonů.

Výkon ústavní výchovy zabezpečují u dětí od narození do tří let zařízení, která spadají pod resort zdravotnictví a jejich nadřízeným orgánem je Ministerstvo zdravotnictví ČR. Jedná se o zdravotnická zařízení, tj. kojenecké ústavy, dětská centra a dětské domovy pro děti do tří let věku.

U jedinců od tří do osmnácti let se jedná o zařízení, která spadají pod resort školství a jejich nadřízeným orgánem je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Jedná se tedy o školská zařízení, mezi která patří diagnostické ústavy, dětské domovy pro děti od tří do osmnácti let, dětské domovy se školou a výchovné ústavy pro mládež.

Nelze také zapomenout na zařízení spravována rezortem sociálních věcí, jejichž nadřízeným orgánem je Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Tento rezort spravuje, dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, zařízení, kde se nachází děti tělesně či mentálně postižené.

5.2 Diagnostický ústav

Pokud soud nařídí nad dítětem ústavní výchovu či vydá předběžné opatření, dítě je umístěno do dětského diagnostického nebo diagnostického ústavu pro mládež, pokud se jedná o jedince ve věku 15 až 18 let věku. V České republice se nachází devět diagnostických ústavů pro děti a čtyři diagnostické ústavy, které jsou odlišné pro chlapce a pro dívky. Součástí diagnostického ústavu je i škola, kam jedinci při pobytu dochází.

Do diagnostického ústavu přicházejí děti na základě rozhodnutí soudu, případně na žádost rodičů nebo zákonných zástupců.

V diagnostickém ústavu bývají děti zpravidla osm týdnů, během pobytu v zařízení je jim provedena základní diagnostika. Jedinci jsou v kontaktu s psychologem, který jim zadává psychologické testy, které poté vyhodnocuje, dále děti spolupracují s etopedem a speciálním pedagogem, jsou také vyšetřeny po zdravotní stránce. Na základě závěrečné komplexní zprávy, na které se podílí etoped, psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník a vedoucí vychovatel, rozhodne ředitel diagnostického ústavu o přeřazení dítěte do dalšího zařízení. Jedná se o tři druhy zařízení, dítě může být umístěno buď do dětského domova, dětského domova se školou nebo do výchovného ústavu. Děti se závažnými výchovnými problémy jsou umisťovány do výchovných ústavů a dětských domovů se

školou. Děti, u kterých se při vyšetření nenajdou žádné výchovné problémy nebo jen malé, jsou umístěny do dětských domovů. (Zákon č. 109/2002 Sb.)

Diagnostický ústav vede statistiku volných míst v dětských domovech a výchovných ústavech na svém území. Touto statistikou se také řídí při zařazování dětí do těchto zařízení.

Další funkcí diagnostického ústavu je poskytování základní péče zadrženým jedincům na útěku, kterým byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. (Zákon č. 109/2002 Sb.)

5.3 Dětský domov

Do dětských domovů se umisťují děti od 3 let a mládež obojího pohlaví do 18 let, kterým byla nařízena ústavní výchova. Jedná se o děti, které jsou duševně a tělesně zdravé a nebyly u nich diagnostikovány závažné výchovné problémy. Pobyt v dětském domově může být prodloužen za účelem dokončení přípravy na povolání, nejdéle však do 26 let věku. V případě prodloužení pobytu již nejde o ústavní výchovu, ale o dohodu mezi dětským domovem a již zletilým jedincem.

V dětském domově nejsou děti za trest, ale ze sociálních důvodů, které se převážně týkají jejich rodičů. Z tohoto důvodu je dětem dána větší volnost než dětem ve výchovných ústavech. Tyto děti navštěvují mateřské a základní školy v blízkosti dětského domova. Po ukončení školní docházky se někteří odcházejí učit či studovat do vzdálenějšího města, a tak pobývají přes týden na internátě a do domova jezdí jen na víkendy a prázdniny.

Z dětských domovů se některé děti vracejí zpět do svých rodin či k příbuzným, některé jsou svěřeny do náhradní rodinné péče. Tato péče má dva typy a to je adopční péče a pěstounská péče. Ostatní děti, které se nepodaří vrátit ke svým blízkým nebo svěřit do náhradní rodinné péče, zůstávají v dětských domovech.

V České republice existuje 149 dětských domovů, kde je umístěno 4 451 dětí, dále jsou zde další instituce, kde mohou být děti s nařízenou ústavní výchovou umístěny. V Plzeňském kraji se nachází celkem 7 dětských domovů, jedná se o Dětský domov Horšovský Týn, Dětský domov Kašperské Hory, Dětský domov Nepomuk, Dětský domov Čtyřlístek Planá, Dětský domov DOMINO Plzeň, Dětský domov Staňkov a Dětský domov Tachov.

Celková kapacita dětských domovů v Plzeňském kraji je 290 lůžek. Kapacita však není nikdy zcela naplněna, jelikož se počet dětí, které jsou umístěny v dětských domovech, v průběhu roku mění. Některé děti z dětských domovů odcházejí, a to z důvodů plnoletosti, přeřazení do jiného ústavu, zrušení ústavní výchovy, svěření do náhradní rodinné péče. A naopak přicházejí děti na základě rozhodnutí soudu. V říjnu 2011 bylo v dětských domovech v Plzeňském kraji celkem 273 dětí. Informace o číslech, týkající se dětských domovů, byly zjištěny na Mezinárodní konferenci Systémy institucionální péče o děti v ČR a v zahraničí, která se konala dne 14.02.2012 v Plzni.

5.4 Dětský domov se školou

Do školských zařízení typu dětský domov se školou se umisťují většinou děti od začátku povinné školní docházky do jejího ukončení. Děti, které jsou zde umístěny mají nařízenou ústavní výchovu. Oproti dětským domovům se do těchto zařízení umisťují děti, u kterých byly diagnostikovány závažné výchovné problémy, z tohoto důvodu mají menší volnost. Tyto děti navštěvují základní školu přímo v zařízení. Po ukončení povinné školní docházky odcházejí často do výchovných ústavů, kde jsou tvořeny výchovné skupiny.

V České republice existuje 31 dětských domovů se školou, zde je celkem 761 dětí. V Plzeňském kraji se nachází celkem 2 dětské domovy, první zařízení je Dětský domov se školou v Měcholupech a druhé zařízení je Dětský domov se školou spojený s výchovným ústavem v Hostouni na Domažlicku.

5.5 Rodinné skupiny

Děti jsou v dětských domovech rozděleny do rodinných skupin, pokud je v domově sourozenecká skupina, bývá zpravidla zařazena do jedné rodinné skupiny. Jedna rodinná skupina v dětských domovech sčítá 6-8 dětí, což je dáno zákonem č. 109/2002 Sb. Je důležité říci, že rodinné skupiny velice připomínají rodinné prostředí, ve skupině se střídají dvě tety nebo strýcové, skupina si sama připravuje jídlo, chodí na nákupy, uklízí si v bytové jednotce, hospodaří s penězi, jako tomu je tak v běžných rodinách. Jednotlivé

byty se nachází buď to v areálech dětských domovů, nebo v běžných zástavbách. Rozdělení dětských domovů jako celků na jednotlivé byty (buňky) byl jistě velmi dobrý krok.

V Plzeňském kraji v současné době existuje 37 rodinných skupin, které jsou rozmístěny na 22 místech. Na jednu skupinu je tak průměr 7,4 dětí.

6 PREVENCE ŠIKANY V DĚTSKÉM DOMOVĚ

Prevenčí šikany ve školských zařízeních, mezi které patří i dětský domov, se mimo jiné zabývá Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 246/2008, tento metodický pokyn uvádí, že na prevenci a řešení šikany by měli spolupracovat pedagogičtí pracovníci podle předem dohodnutých postupů. Je třeba, aby bylo zajištěno další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti problematiky šikanování.

Prevenzi lze rozlišit do tří skupin, a to primární v případě, že k šikaně ještě nedošlo, pracuje se zde na posilování vztahů ve skupině, sekundární, která je na místě, pokud jsou již zkušenosti se šikanou, a prevence terciární, která je nutná v kolektivu, kde se šikana vyskytuje v pokročilé fázi, je třeba jí zde zamezit, ochránit oběť a dále pracovat s agresorem, aby nevhodného chování zanechal.

V případě, že se chceme získat zpětnou vazbu od dětí na téma šikana, můžeme použít dotazník, který je uveden na závěr této práce. (viz. příloha 1). Tento dotazník může, může pomoci vedení či vychovatelům z dětských domovů zjistit, jak jsou děti o šikaně informovány, popřípadě, zda se s ní již setkali.

6.1 Diagnostika vztahů v dětském domově

Na vztahy, které mezi dětmi v domově vzniknou, je třeba se zaměřit a také je diagnostikovat, toto je první krok, na který by měla navazovat intervence. Jedině tak můžeme zjistit, které dítě se potýká s rolí outsidera, hvězdou skupiny, bavičem, atd. Diagnostika patří mezi týmové práce a nutno také podotknout, že nelze dělat anonymně, je potřeba, abychom věděli jména dětí a proto je nutné, aby se podepisovaly.

Michal Kolář (2001) v souvislosti se šikanou hovoří o dvou typech metod a to o dynamické diagnostice a testové diagnostice.

Dynamická diagnostika spočívá v povídání, pozorování a ovlivňování skupiny při metodách her a modelových situací. Těmito metodami můžeme rozpoznat na první pohled skryté charakteristiky skupiny, mezi které patří postoje, hodnoty a morálka, je možné též nahlédnout do vztahů ve skupině. Děti většinou tuto diagnostiku považují za hru či zábavu, a tak dochází k jejich spontánnosti, což je velice přínosné. Zde je na místě upozornit, že zjišťování vztahů mezi dětmi, však vyžaduje etické chování pracovníka. Tato

technika může mít i svá úskalí a to převážně v tom případě, že člověk, který techniku využívá, není k této skupinové práci proškolen. Při skupinových technikách může docházet k odkrytí „bolavých“ míst, které nelze na konci hry hodit za hlavu, ale potřebují další ošetření. Pokud tomu tak není, mohou techniky přinést více škody než užitku.

Techniky, které napomáhají k osvětlení a zjištění šikanování, je celá řada, zde jsou uvedeny některé z nich:

Pohybové sociogramy a malé sociometrie, mezi které patří např. vláčky, květina, klubíčko, ruka pozitivních a negativních vlastností, sousoší skupiny, „fotografie“ – zde je využíván hlavně pohyb, rychlost, pozice a polohy těla.

Práce s osobním teritoriem – zde získáme mapu hranic, které se mezi dětmi ve skupině vyskytují, pracuje se s pocitem bezpečí.

Arteterapie zaměřená na orientaci ve vztazích ve skupině, například děti společně kreslí dům, možno též využít muzikoterapie – touto technikou dojde k interakci mezi dětmi.

Pohybové „testy“ osobnosti, sociologické sondy ve skupině, např. mapa osobnosti – tato technika nám umožňuje pomocí pohybu (kroků) a vzdálenosti rozpoznat postoje ve skupině k určitým tématům např. k menšinám (viz. příloha č. 2).

Řešení morálních dilemat, modelových a zátěžových situací - zde je možno využít i obecnější techniky např. Sedm hendikepů, Abighail, Záchrana před žraloky.

„Obyčejné“ pozorování prvního vytváření kruhu ve skupině, se zaměřením na neverbální projevy dětí – zde dochází k tomu, že děti při vytváření kruhu ze židlí spolu vzájemně komunikují, na konci je vidět, zda se kruh povedl utvořit, kdo si ke komu sedl, kdo si sedl k vychovateli a podobně. Lze vyčíst, že si například silní chlapci ve třídě sedli spolu a oběť, která je šikanována, se snaží být od nich co nejdále a do blízkosti dospělé osoby.

Testová diagnostika, jak už z názvu vyplývá, se určuje pomocí testů, dotazníků a sociometrie, která je nejvíce využívána, jelikož mapuje sociální vztahy a situace ve skupině. Pomocí sociometrie lze zjistit oblibu či neoblibu žáků a jejich vliv na skupinu. Existují dva nejrozšířenější dotazníky sociometrie, kterými se dají zjistit i aktéři šikany, jedná se o Sociometricko-ratingový test vztahů ve skupině (SO-RA-D) a Dotazník specifických sociálních rolí ve skupině (DSSR). Obě metody vyžadují zácvik společně se supervizí.

Výsledky ze sociometrických testů jsou zpracovávány v sociogramech, ze kterých jsou patrné role a postavení jedince ve skupině.

Holeček, Miňhová a Prunner (2003) uvádí ve své knize 5 nejčastějších typů sociogramů:

- a) neuspořádaný sociogram (vhodný u skupin malého počtu jedinců, pouze do 10 osob)
- b) individualizovaný záznam (znázorňuje sociogram samotného jedince)
- c) kruhový prostý sociogram (poukazuje na početní rozdíly mezi členy dané skupiny)
- d) hierarchický osový sociogram (pomáhá k vytyčení možných rozdílů v počtu přijatých voleb)
- e) hierarchický kruhový sociogram (dokáže rozlišit osoby podle pozice a také zjistit podskupiny)

6.2 Hry k udržení dobrých vztahů v kolektivu

Některé hry, nebo-li sociálně-psychologické techniky, byly již zmíněné v předešlé kapitole, zde uvádím další hry, které mohou být použity k udržení dobrých vztahů v kolektivu. Inspirovala jsem se technikami, které uvádí Michal Svoboda ve svých skriptech. (2011)

Pohybové hry:

Místa si vymění – hráči, kromě jednoho si sednou v kruhu na židle. Lichý hráč stojí uprostřed kruhu a říká: „Místa si vymění ti, kteří ...“ a doplní věc, kterou mají mít jedinci společnou. Ze židlí se zvednou hráči, pro které výrok platí, a snaží se najít prázdnou židli. Stejně tak se zachová i hráč uprostřed kruhu. Dojde k tomu, že se do středu dostane jiný hráč, který pokračuje stejně jako předchozí a to tím, že říká: „Místa si vymění ti, kteří ...“

Hmota – hráči si zavážou oči a pohybují se po místnosti, jeden hráč je vychovatelem vybrán za jádro „Hmoty“ dotykem na rameno. Tento hráč se pomalu pohybuje a musí zachovávat mlčenlivost. Ostatní hráči se též pohybují a nemluví a snaží se „Hmotu“ objevit dotykem. Pokud se někoho dotknou, zeptají se „Hmota?“. Hráči, kteří hledají odpoví stejně: „Hmota“. Hráč, který představuje jádro „Hmoty“ však neodpovídá

a na dotaz nijak nereaguje. Toto je pro hledajícího podnětem k tomu, aby se na hmotu připojil a pohyboval se s ní za ruku ve dvojici. Hra je ukončena, až se seskupí celá skupina v „Hmotu“.

Tanec na kládě – skupina se postaví na kládu v různém pořadí, poté se děti přemísťují tak, aby vytvořili řadu, která je seřazena buďto abecedně podle jména, nebo podle data narození. Po celou dobu rovnání musí celá skupina zůstat na kládě a každý dotyk země je trestný.

Tvořivé hry

Tvorba erbu – každý jedinec si dle svých pocitů vytvoří svůj vlastní erb, který má charakterizovat jeho osobu. Po ukončení práce se všechny erby vystaví. Každý má možnost vyjádřit se k ostatním erbům a podělit se o své postřehy. Na závěr může autor erbu vysvětlit, pokud chce, co představují jednotlivé symboly v jeho erbu, proč zrovna využil tyto symboly a barvy.

Dům, strom, pes – skupina se rozdělí na dvojice až čtveřice, každá skupinka obdrží jednu tužku, kterou musí držet všichni ze skupinky společně a nakreslit tak dům, strom a psa. Nemohou se spolu verbálně domlouvat, mohou využívat jen prvky neverbální komunikace.

Obláčky – každý dostane předtištěný list se sluncem a obláčky. Slunce jsou oni a mohou ho dokreslit a napsat mezi paprsky své jméno. Poté se zamyslí nad tím, se kterými dětmi by jim bylo v nebi hezky, koho by si tam ze své skupiny pozvali, do každého obláčku tak napíše jméno jednoho jedince. Když mají nebe vyplněné, říkají postupně nahlas jména dětí, které si do nebe pozvali, pozvaní jedinci si dělají čárky. Následně se jednotlivé nebe vystaví v místnosti a je hovořeno o tom, co je překvapilo, kdo je pro ně důležitý, kdo prožívá radost a kdo zklamání.

6.3 Jak se vyvarovat šikaně v dětském domově

Zamyslela jsem se nad tím, jak je možné šikaně předcházet. Je důležité, aby pracovníci, kteří v dětských domovech pracují, byli řádně proškoleni k tématu šikany a dokázali jí úspěšně řešit a také hlavně rozpoznat v jejím raném stádiu. Děti by k nim měly mít důvěru a nebát se svěřit s problémy, které je trápí a potřebují je řešit.

V dětském domově je také potřebné, aby byla umístěna schránka důvěry, kam se mohou svěřit děti, které se z nějakého důvodu bojí o šikaně hovořit přímo. Na základě dopisů a vzkazů, které pracovníci ve schránce naleznou, je důležité jednat. Snažit se zjistit koho se šikana týká a dále odpovědět pisateli na nástěnce a popsat mu postup jak se má zachovat.

V dětských domovech by také měly být nástěnky či billboardy, na kterých by byl připomenut postup, jak se v případě šikany, které se dítě účastní buď jako svědek nebo jako oběť má chovat. Měly by zde být čísla na linky důvěry, kde se děti mohou bezplatně svěřit odborníkům s tím, že jsou šikanovány nebo šikaně přihlíží a bojí se tuto skutečnost oznámit v tváři tvář. Je pravda, že dnes se děti čísla linek důvěry učí společně se základními důležitými čísly požárníků, policistů a lékařské záchranné služby, ale i přesto je vhodné, jim čísla na nástěnce připomenout.

Dále jsou také vhodné besedy, které jsou pořádány odborníky. Při těchto besedách jsou pro děti přínosné scénky a ukázky postupů, jak v případě šikany, která se buď týká přímo jich nebo kamaráda, mají postupovat. Dětem názorné ukázky utkví v paměti více než pouhá teorie. Jsem toho názoru, že existuje spousta projektů, které zastřešuje Evropská unie, kde je možnost získat peníze na tyto interaktivní besedy.

Také pracovníci, kteří v dětském domově pracují by měli procházet školeními, které se šikany týkají, mají možnost se v rámci tohoto tématu více vzdělat a zkonzultovat své poznatky a názory s odborníky.

K prevenci je nutno dodat, že platí to, co zdůrazňuje Pavel Říčan (1995, s. 71), že *„prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, respektive kde nebyla zpozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly.“* Není možné, aby se domovy, kde se šikana nevyskytuje domnívaly, že se tomuto tématu nemusí věnovat.

Nejlepší ochranou proti šikanování je budování otevřených, kamarádkých a bezpečných vztahů mezi členy společenství v dětském domově a rodinné skupiny v domově.“ (Bendl, 2003, s. 78)

VÝZKUMNÁ ČÁST

Výzkumná část práce bude věnována výzkumnému šetření, které se týká problematiky šikany. V krátkosti jsou zde popsány metody, které byly na výzkum použity a poté je výzkumná část zaměřena na praktické šetření v dětských domovech. Do šetření byli zahrnuti vychovatelé z dětských domovů, kteří zde jsou zaměstnáni a děti, kteří v dětských domovech pobývají.

7 ÚVOD DO VÝZKUMU

7.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu, je zjistit především, zda se v dětských domovech na Domažlicku vyskytuje šikana, zda ji děti dokážou rozpoznat a zda jsou ochotni se svěřit s problémem druhé osobě a dále zjistit, jakým způsobem se šikana v dětských domovech řeší a jak probíhá vzdělávání na tuto problematiku.

7.2 Výzkumné otázky

Výzkumné otázky jsou jádrem výzkumné studie. Mají dvě základní funkce: jsou východiskem výzkumu tak, aby byly na závěr získány výsledky opřené o předem dané cíle a také vytyčují cestu, jakým způsobem výzkum lze vést. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

Zde jsou vymezeny výzkumné otázky práce:

- 1) Co děti považují za šikanu?
- 2) Setkaly se děti s šikanou v dětských domovech?
- 3) Svěřily by se děti s problémem šikany?
- 4) Setkali se pracovníci s šikanou v dětských domovech a kde spatřují riziková místa pro šikanu?
- 5) Jaká preventivní opatření pracovníci proti šikaně provádějí a její následné řešení?
- 6) Jak se v oblasti řešení šikany pracovníci vzdělávají?

7.3 Výzkumné metody

Pro diplomovou práci byl vybrán kvalitativní výzkum, ve kterém byly použity tři kvalitativní výzkumné metody, a to analýza dokumentů, strukturované rozhovory s dětmi a pracovníky a případové studie.

Kvalitativní výzkum může být často označován jako výzkum, při kterém nejsou použity statistické metody či techniky. *„Někteří metodologové chápou kvalitativní výzkum jako pouhý doplněk tradičních kvantitativních výzkumných strategií, jiní zase jak protipól nebo vyhraněnou výzkumnou pozici ve vztahu k jednotné, na přírodovědných základech postavené vědě. Postupně získal kvalitativní výzkum v sociálních vědách rovnocenné postavení s ostatními formami výzkumu.“* (Hendl, 2005, s. 49)

Analýza dokumentů

Jedna z metod, která byla v diplomové práci použita je analýza dokumentů. Jedná se o kvalitativní výzkumnou metodu, která dává možnost získat informace, které by se jinými metodami špatně zjišťovaly. Výhodou je také to, že informace získané analýzou nejsou zkreslené, jako tomu může být u jiných metod. (Hendl, 2005)

Dokumenty mohou být podrobeny analýze z různých hledisek. Nejvýznamnější je pravděpodobně rozbor obsahový.

V dokumentech se mohou objevovat postoje buďto osobní nebo skupinové, vědomé či nevědomé.

Dokumenty mohou být v listinné podobě, jedná se o knihy, novinové pasáže, deníky, záznamy nebo mohou mít i formu obrazovou, to jsou například fotografie, obrazy, plakáty. *„Za dokumenty se však mohou obecně považovat veškeré stopy lidské existence.“* (Hendl, 2005, s. 132)

Rozhovor

Rozhovor patří také do metod kvalitativního výzkumu. Tato metoda požaduje po tazateli citlivost, vysokou koncentraci a nezbytné porozumění. Nutné je také, aby před samotným rozhovorem byla navozena příjemná atmosféra, a byly tak překonány možné bariéry. Nesmíme opomenout na rozvržení délky rozhovoru. V případě, že zvolíme dlouhý

rozhovor, může dojít k tomu, že respondent bude ke konci rozhovoru již unaven a nebude vnímat naše otázky. Naopak bude-li rozhovor nastaven na krátký čas, může se stát, že respondent se bude cítit tak, že je hnán dopředu a může odpovídat stručněji, než kdyby měl více času.

Existuje několik typů rozhovorů, např. strukturovaný, neformální, skupinové interview, skupinová diskuse, či vyprávění. Také záleží na zvolených otázkách, zda jsou to otázky otevřené nebo uzavřené.

Případová studie

Třetí metodou, kterou obsahuje tato diplomová práce je případová studie. Jedná se o detailní popis jednoho či několika málo případů. *„Předpokládá se, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lépe porozumíme jiným podobným případům. Na konci studie se zkoumaný případ vřazuje do širších souvislostí.“* (Hendl, 2005, s. 104)

Jedná se o to, že přehledně uspořádáme všechna data, které máme o jednotlivém případě k dispozici a následně dojde k jeho analýze. Pozornost bývá věnována různým faktorům a postojům, které jsou v daném případě důležité. Dále se zkoumají všechny možné příčiny, činitele, postupy a zkušenosti, které s případem souvisí.

8 CHRAKTERISTIKA MÍSTA ŠETŘENÍ A VÝZKUMNÉHO VZORKU

Ke zpracování diplomové práce byly vybrány jako výzkumný vzorek děti a pracovníci dětských domovů na Domažlicku. Jedná se o dva dětské domovy a to Dětský domov Horšovský Týn a Dětský domov Staňkov. V dětském domově Staňkov je kapacita 38 dětí, domov je v současné době zcela zaplněn. Provoz dětského domova zajišťuje 29 pracovníků (jedná se o 10 vychovatelů - pedagogů, 10 asistentů pedagoga, vedoucí vychovatel, ředitelka a 7 provozních zaměstnanců), průměrný počet dětí na jednoho pedagoga je tedy 1,7. Dětský domov Horšovský Týn má kapacitu menší o dvě děti, tj. 36 dětí, v současné době je zde umístěno 31 dětí, počet pracovníků, kteří zajišťují chod domova je 30 (10 vychovatelů – pedagogů, 10 asistentů pedagoga, zastupující vychovatel, ředitel a 8 provozních zaměstnanců).

Vzhledem k tomu, že maximální počet v jednom dětském domově může být 48 dětí, jedná se o domovy s nižšími kapacitními rozměry oproti jiným dětským domovům v České republice. Z tohoto je možné usuzovat, že v domovech s nižším počtem dětí se lépe řeší problémy, jelikož pracovníci mají na děti více času a lépe je znají, mohou si tak všimnout změn v jejich chování.

8.1 Dětský domov ve Staňkově

V dětském domově Staňkov, jak již bylo napsáno výše je v současné době 38 dětí, které jsou rozmístěny do 5 rodinných skupin. Děti většinou pochází z Plzeňského a Karlovarského kraje, tj. 27 dětí, 4 děti jsou ze vzdálenějších míst. Toto je převážně dáno migrací rodičů z místa na místo, jelikož při rozdělování z diagnostických ústavů bývají děti umístovány do dětských domovů v blízkosti bydliště, pokud to kapacita dětského domova umožňuje.

Věkové složení dětí v domově je následující: 3 děti jsou do 6 let, 24 dětí je ve věku od 6-15 let a 11 dětí je starší než 15 let.

8.2 Dětský domov v Horšovském Týně

V dětském domově Horšovský Týn, jak již bylo zmíněno výše v současné době je 31 dětí, rozdělených do 5 rodinných skupin. Děti pochází, stejně jako děti z DD Staňkov převážně z Plzeňského a Karlovarského kraje, tj. 28 dětí a 3 děti jsou ze vzdálenějších míst.

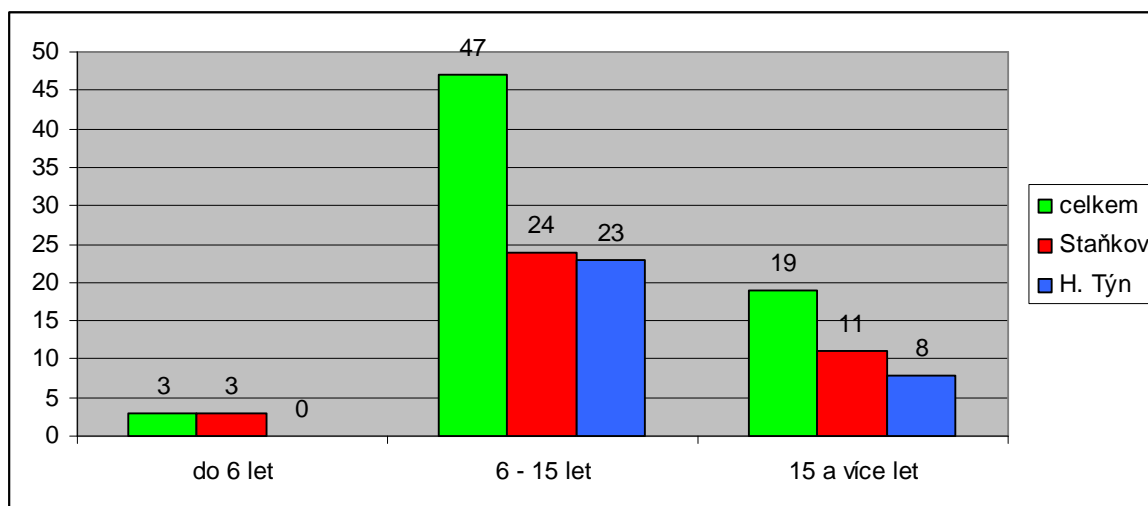
Věkové složení dětí v domově v Horšovském Týně je následující: v domově nežijí žádné děti mladší 6 let, všechny děti jsou starší než 6 let, 23 dětí je ve věku od 6-15 let a 8 dětem je více než 15 let.

Věkový rozptyl dětí v dětských domovech na Domažlicku

Tab. č. 1

věk	celkem		Staňkov		H. Týn	
	četnost	%	četnost	%	četnost	%
do 6 let	3	4%	3	8%	0	0%
6 - 15 let	47	68%	24	63%	23	74%
15 a více let	19	28%	11	29%	8	26%
	69	100%	38	100%	31	100%

Graf. č. 1

8.3 Výzkumný vzorek

Analýza dokumentu

Dokumenty, které byly v diplomové práci použity jsou metodiky a databáze případů, ve kterých byla šikana v minulosti řešena. Dokumenty byly vypracovány pouze pro vnitřní potřeby dětského domova ve Staňkově a v Horšovském Týně. Jelikož se jedná o vnitřní dokumenty, vedení dětského domova si nepřálo, aby tyto listiny byly někde publikovány v celé své podobě, souhlasilo však s tím, že mohou být tyto dokumenty v práci popsány. Metodiky se týkají problému šikany, jejich rozbor je proveden v a zhodnocen v následující kapitole (Získaná data).

Tato metoda pomohla lépe osvětlit informace o tom, jaké dokumentace o šikaně mají dětské domovy k dispozici, zda mají zpracované vlastní metodiky k řešení šikany či nikoliv.

Pomocí této výzkumné metody získáme částečnou odpověď na výzkumnou otázku číslo 5 a 6.

Rozhovory

Ve výzkumu byly provedeny rozhovory s pracovníky a dětmi z obou dětských domovů na Domažlicku, tedy jedná se o stejná zařízení, ve kterých byla prováděna analýza dokumentů. Nejprve byl kontaktován ředitel a ředitelka dětských domovů, kterým byl vysvětlen záměr diplomové práce, následně byli požádáni, zda by bylo možné provést rozhovory s vychovateli a dětmi, které objasní odpověď na otázku, zda se šikana v dětských domovech na Domažlicku vyskytuje či nikoliv. Vedení obou dětských domovů souhlasilo s provedením rozhovorů s dětmi i s vychovateli.

Rozhovory s vychovateli

Co se týká rozhovorů s vychovateli, konkrétně se jednalo o 20 pracovníků, kteří měli všichni speciálně pedagogické vzdělání. Rozhovory proběhly během měsíce února 2012. Jednalo se o strukturované rozhovory s otevřenými otázkami.

S každým pracovníkem bylo hovořeno samostatně, po vytvoření příjemné atmosféry. Dotazovaní byli 4 muži a 16 žen, kteří měli všichni, jak jsem se již zmínila výše, vzdělání speciální pedagogiky, jejich praxe byla v rozmezí 8 až 29 let. Rozhovor se

skládal z 10 otázek, jeho zodpovězení trvalo asi 30 minut. Cílem rozhovoru bylo především zjistit, zda se šikana v domově vyskytuje. Dále se rozhovor zaměřoval na příčiny šikany, riziková místa, vzdělávání pracovníka na toto téma a preventivní opatření proti šikaně.

Díky rozhovorům s vychovateli dojde o objasnění odpovědi na výzkumnou otázku číslo 4 a částečné odpovědi na otázku číslo 5 a 6.

Otevřené kódování - rozhovory s pracovníky byly vyhodnocovány pomocí pomoci otevřeného kódování. V prepisech rozhovorů byly na začátku označeny jednotlivé části, věty a slovní spojení, kde byl spatřován podobný význam, poté bylo vše spojeno v kódy. Pro jejich názvy byla využita běžná slova a slovní spojení. Na závěr byly jednotlivé kódy sdruženy do 6-ti hlavních kategorií.

Rozhovory s dětmi

Následně byly provedeny krátké rozhovory s dětmi, které bydlí v dětských domovech na Domažlicku, jednalo se o výzkumný vzorek, vytvořen intenzivním vzorkováním. Výzkumný vzorek sčítal 25 dětí ve věku 6 až 18 let. Rozhovory proběhly během měsíce března 2012. Jednalo se o strukturované rozhovory s otevřenými otázkami.

S každým dítětem bylo hovořeno samostatně v jeho pokoji, po vytvoření příjemné atmosféry a záleželo jen na dítěti, kde se v místnosti usadilo. Dotazováno bylo 13 chlapců a 12 dívek, kteří byli jak jsem se již zmínila výše ve věku od 6 do 18 let. Jelikož se jednalo o děti, rozhovor se skládal ze 3 hlavních otázek a jedné doplňující. Zodpovězení otázek trvalo zhruba 10 - 15 minut. Cílem rozhovoru bylo především zjistit, zda se děti se šikanou v dětském domově setkaly, co považují děti za šikanu a pokud by šikana nastala, zda by se dokázaly svěřit druhé osobě.

Pomocí rozhovorů s dětmi byly zjištěny odpovědi na výzkumné otázky práce číslo 1, 2 a 3.

Otázky pro rozhovor byly upraveny, tak aby jim děti lépe rozuměli, jedná se o následující otázky:

- 1) Co si představuješ, když se řekne šikana?
- 2) Setkal jsi se už se šikanou v dětském domově?
- 3) Pokud by šikana nastala, tak komu se svěříš?

Doplňující byla otázka: Co by dle tvého názoru pomohlo, aby ve vašem domově již šikana nebyla?

Rozhovory s dětmi v dětských domovech byly vyhodnocovány pomocí grafického znázornění. Dále byly pro lepší orientaci uvedeny příklady zaznamenaných rozhovorů s jednotlivými dětskými respondenty.

Metoda rozhovorů byla u dětí i u vychovatelů vybrána hlavně z toho důvodu, že lze touto metodou hlouběji proniknout do řešeného problému a v případě nejasností lze otázky či odpovědi uvést na správnou míru a obě strany (tazatel i respondent) si tak lépe porozumí.

Případová studie

Případové studie byla prováděna ve stejných zařízeních, jako byly prováděny předchozí dvě výzkumné metody, tedy analýza dokumentů a rozhovory. Na základě analýzy dokumentů bylo zjištěno, které případy šikany byly v dětských domovech již řešeny a poté byl náhodně vybrán jeden případ v každém dětském domově a provedena u něj případová studie. Nutno podotknout, že případová studie je v této práci převážně doplňující metodou, která na daném problému vystihuje řešení šikany v daném zařízení. Pomocí této studie byla snaha o to více přiblížit jednotlivé případy, které v dětských domovech nastávají nebo mohou nastat v budoucnosti a jak se řeší.

9 ZÍSKANÁ DATA

9.1 Analýza dokumentů

Již v předchozí kapitole bylo zmíněno, že zařízení mají zpracovanou vlastní metodiku k řešení šikany. Vedení zařízení souhlasilo s nahlédnutím do vnitřních dokumentů a jejich následným popsáním do této práce, ale nepřály si však, aby tyto dokumenty a předpisy byly v práci publikovány v celé své podobě. Z tohoto důvodu mohu jen popsat dokumenty, které jsem měla k dispozici pouze vlastními myšlenkami.

Při analýze dokumentů bylo zjištěno, že jeden ze zkoumaných dětských domovů má vypracovanou vlastní metodiku na řešení šikany, která vychází především z metodického pokynu k prevenci řešení a šikanování mezi žáky, č. 246/2008 (viz. příloha č. 3). Tento pokyn vydalo ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v roce 2008. Dále se zde objevují legislativní normy:

- Úmluva o právech dítěte
- Listina základních práv a svobod
- Zákon o rodině č. 94-1963 Sb.
- Zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb.

Vlastní metodika domova obsahuje pět kapitol a přílohové listy. V jednotlivých kapitolách je postupně popsáno, kteří autoři se literárně problémem šikany zabývají, příčiny a stádia šikany, dále informace o tom, jak postupovat v případě šikany, nedílnou součástí metodiky jsou i příklady šikanovaných dětí a letáčky, které popisují, jak se šikanované dítě chová, jaké jsou jeho projevy. Metodika domova se převážně opírá o zkušenosti Michala Koláře a o jeho publikace, které určitě přispěly do české literatury svými cennými radami k tématu šikana, dále se také metodika domova opírá o metodiku MŠMT, která je zmiňována výše.

Metodik domova, který se zabývá šikanou vždy na začátku školního roku proškolí pracovníky dětského domova a následně děti, které jsou v domově umístěny. Každý pracovník musí svým podpisem stvrdit, že byl na tuto problematiku proškolen. Dokument s datem a podpisy pracovníků je vložen jako příloha do metodického pokynu domova.

Vedení dětského domova je třeba, proto pochválit za vlastní zpracování metodického pokynu.

Ve druhém dětském domově bylo zjištěno, že není zpracována metodika přímo pro konkrétní dětský domov na téma šikana. Tento problém je však zahrnut ve vnitřním řádě domova, je zde pojednání o tom, jak mají pracovníci domova postupovat v případě, že se setkají se šikanou. Hovoří se zde o tom, že je třeba ihned zkontaktovat vedení dětského domova, který vše řeší následným pohovorem s aktéry šikany a také na něm je, aby agresora popřípadě potrestal.

Při návštěvách dětských domovů jsem také mohla nahlédnout do databáze již vyřešených případů šikany, jedná se o malé množství případů. V dokumentech je popsáno, jak se na šikanu přišlo, jakým způsobem byla oběť šikanována, kdo se šikany účastnil, jak byl celý problém řešen s agresorem a s obětí. Jaká byla následná opatření, aby k šikaně již nedošlo.

Vždy se případ řešil pohovorem se všemi, kteří byli šikaně přítomni a měli s ní něco společného. Po vyšetření případu, byl o všem informován celý dětský domov a vysvětleny rizika a postihy pro případné další agresory. Též byly všechny děti seznámeny s tím, jak mají postupovat, v případě výskytu šikany, tj. obrátit se na dospělého pracovníka v dětském domově, který musí šikanu buďto řešit sám nebo má oznamovací povinnost k příslušnému pracovníkovi, který bude šikanu dále řešit.

9.2 Rozhovory

Rozhovory s vychovateli

Kategorie č. 1 Šikana v dětských domovech

Kód č. 1 Výskyt šikany

Třináct z dvaceti dotazovaných pracovníků domovů uvedlo, že se v jejich dětském domově šikana určitě v současné době nevyskytuje, pět z nich zmínilo, že dřív se s ní setkali a byla řešena přemístěním agresorů do výchovných ústavů či ukončením pobytu. Pět pracovníků se domnívá, že pokud šikana v jejich domově existuje, tak je skrytá a vždy se o ní časem dozví. Pouze dva pracovníci uvedli, že šikana v domově je a důsledně se neřeší. Někteří

pracovníci považují za běžné, že se děti navzájem provokují, hádají a nadávají si, neklasifikují toto jako šikanu.

Z odpovědí pracovníků je zřejmé, že šikana se v dětských domovech vyskytovala a vyskytuje i v současnosti. Toto zjištění, pro mne není až moc překvapivé, předpokládala jsem, že k šikaně v dětských domovech dochází.

Kód č. 2 Důvěra se svěřit

Všichni pracovníci se shodli na tom, že je třeba, aby jim děti v jejich skupině důvěřovaly a svěřovaly se jim se svými problémy. Hovořili o tom, že je třeba s dětmi neustále mluvit a mluvit, aby mezi nimi byl vytvořený důvěrný vztah. Dva z pracovníků zmínili schránku důvěry, která je v domově umístěna.

Pracovníci dětských domovů jsou toho názoru, že jim děti v domově důvěřují, dokážou za nimi přijít a svěřit se s problémem, který je trápí. Snaží se být dětem oporou a pokud si dítě přeje, aby informace, které vychovateli sdělí se dál nešířily, musí vychovatel tento fakt přijmout a přání dětí respektovat. Protože pokud by tomu tak nebylo, stalo by se, že děti by již pracovníkům nedůvěřovaly.

Kód č. 3 Změna chování

Polovina dotazovaných pracovníků uvedla, že se domnívá, že šikana je vyzorovatelná tím, že oběť šikany změnil své chování oproti minulosti. Jsou toho názoru, že rodinná skupina je malého počtu, a tak je čas na to, aby děti byly pozorovány.

Velice důležité je, aby pracovníci měli otevřené oči a všímali si změny chování u dětí. Může se jednat o to, že dítě začne být nemluvné, často brečí, bojí se chodit ven, zdržuje se často v blízkosti vychovatele.

Kategorie č. 2 Příčiny šikany

Kód č. 1 Sebedůvěra

Vychovatelé uvádí za jednu z příčin šikany nízkou sebedůvěru a sebevědomí a s tím související neuspokojení svých potřeb, dítě si chce za každou cenu získat nějaké místo, pokud tomu tak není, dochází k deprivaci.

Nutné je proto, aby dětská sebedůvěra a sebevědomí byly pracovníky posilovány, pokud jsou v něčem šikovni, je dobré děti pochválit, podněcovat je k aktivitám, ve kterých vynikají. Pokud jim něco nejde, upozornit na to, že nikdo není dokonalý.

Kód č. 2 Sociální prostředí

Velice důležité je dle pracovníků sociální prostředí, ze kterého děti do dětského domova přichází. Často je jedná o děti se špatnými sociálními návyky, nízkou inteligencí a nesoucí si určitý komplex ze svého dětství.

Pracovníci se proto v dětských domovech snaží dětem vštěpovat sociální návyky, které jsou v populaci žádoucí. I z tohoto důvodu byly dětské domovy rozděleny na jednotlivé byty – rodinné skupiny, aby si děti dokázaly vytvořit obrázek o tom, jak má vypadat fungující rodina, co je žádoucí a naopak co se nesluší.

Kód č. 3 Další příčiny

Dva z pracovníků se domnívají, že šikaně může přispívat i volný režim dětí a s tím spojená nedůslednost. Další příčinou mohou být informační prostředky, díky nim v dětech narůstá agresivita.

Je dobré, když děti jsou zaměstnány různými kroužky či aktivací, pokud tomu tak není, nudí se a vymýšlí, čím by si mohly volný čas zaplnit, toto také může být příčinou agresivního chování.

Pokud jsou vychovatelé nedůslední a tolerují dětem jejich méně vhodné chování, děti začnou zkoušet, kam mohou až zajít.

Kategorie č. 3 Riziková místa pro šikanu

Kód č. 1 Škola

Všichni dotazovaní vychovatelé odpovídají, že jako rizikové místo patří škola, cesta do školy a cesta ze školy, kde jsou děti často bez doprovodu dospělých. Pět dodává, že určitě místa, kde je větší seskupení dětí.

Shodují se na tom, že je dobré když děti do školy doprovází někdo dospělý, děti jsou tak lépe ochráněny před rizikem šikany. Bohužel ve škole jsou již jejich pravomoci malé, zde musí již autoritu a ochranu nad dětmi převzít učitelé.

Kód č. 2 Místa v dětském domově

Pět pracovníků z celého vzorku uvedlo, že v dětském domově jsou místa, kde může k šikaně docházet nebo dokonce dochází. Hovořili o koupelně, toaletě a společenské místnosti

Někteří přiznali, že do koupelny moc často nechodí, bojí se toho, aby nemohli být nařknuty např. ze sexuálního obtěžování, toto řešení není moc dobré. Chápu, že mají strach o vlastní osobu, ale právě tyto místnosti sloužící k osobní hygieně dětí, se tak stávají rizikovými místy.

Kategorie č. 4 Řešení šikany

Kód č. 1 Okamžitý pohovor

Při zjištění šikany by bylo dle pracovníků přistoupeno k pohovoru, při kterém by byly zdůrazněny případná rizika, apelováno na vlastní zodpovědnost a vysvětlen další postup v případě opakování šikany. Pohovor by byl veden s agresorem někdy i s celou skupinou. Respondenti měli rozdílné názory na to, kdo by pohovor vedl. Někteří by ho provedli sami, jiní by to ponechali na vedoucím vychovateli či na vedení domova. Záleželo by na obtížnosti daného případu.

Pracovníci dále uvedli, že při řešení šikany je pro ně směrodatný metodický pokyn, který mají v dětském domově a každý školní rok se s ním na začátku seznamují. Zde je popsáno, jak mají v problému šikana postupovat.

Kód č. 2 Eliminace

Někteří pracovníci, konkrétně 8 uvádělo, že by došlo k eliminaci agresora od oběti. Přicházel by v úvahu jiný dětský domov, či spíše výchovný ústav, jelikož byli pracovníci toho názoru, že někdo, kdo je agresivní na ostatní děti nemá v zařízení typu dětského domova co dělat.

Eliminace je dle nich nejvhodnější řešení v případě, že by se jednalo o jedince, který bude ohrožovat život či zdraví dítěte ve velké míře.

Pracovníci hovořili i o možnosti eliminaci jedince konzultovat s ředitelem blízkého výchovného ústavu, který má zajisté se šikanou více zkušeností.

Kód č. 3 Pozorování

Osm pracovníků se zamyslelo též nad tím, jak by bylo dále pracováno s obětí, shodli se na tom, že by oběť byla v budoucnu pozorována, aby opětovně nedocházelo k šikaně, ať už ze strany agresora či jiných dětí v domově.

Pozorování je však třeba provádět velice nenápadně, aby oběť nezískala pocit, že je sledována, určitě by to pro ni nebyl dobrý pocit.

Kategorie č. 5 Vzdělávání na šikanu

Kód č. 1 Studium speciální pedagogiky

Při dotazu na školení či vzdělávání na téma šikana všichni pracovní hovořili o tom, že k výkonu svého zaměstnání museli absolvovat studium speciální pedagogiky. V rámci tohoto studia jim bylo o šikaně přednášeno různými odborníky a věnovaná pozornost na toto téma, jsou tak proškoleni na patologické jevy, mezi které šikana patří.

Kód č. 2 Semináře

Pracovníci přiznali, že jsou jim nabízeny různé nabídky seminářů či školení. Bohužel, vzhledem k tomu, že na to není vymezeno mnoho peněz mohou si vybrat pouze jedno školení. Je logické, že si vyberou školení, které je zajímavé a budou ho moci ve svém zaměstnání zrealizovat. Semináře na šikanu se jim tak zdají neaktuální, a tak po nich neprahnou. Po návratu ze semináře na určité téma informuje účastník ostatní kolegy o zjištěných informacích. Dva respondenti uvedli, že hromadné školení na šikanu proběhlo, ale to bylo již několik let zpět.

Kód č. 3 Vlastní zájem

Osm vychovatelů hovořilo o tzv. vlastním zájmu. Sami získávají informace o šikaně ve svém volném čase, využívají k tomu odbornou literaturu, tisk a internet. Dva respondenti hovořili o tom, že dětský domov odebírá učitelství noviny, které si mohou v případě zájmu od vedení zapůjčit. Odborná literatura je též k dispozici u sociální pracovnice dětského domova.

Z výpovědí pracovníků je patrné, že vedení dětského domova po nich nechce, aby se dále vzdělávali na téma šikana a vše nechávají na jejich rozhodnutí neboli vlastním zájmu.

Kategorie č. 6 Prevence šikany

Kód č. 1 Hovořit

Všichni dotazovaní respondenti se shodli v tom, že je velice důležité s dětmi o šikaně mluvit a vysvětlovat jim, co to vlastně šikana je, hlavně malé děti upozorňovat na znaky šikany. Jen takto se můžou případné problémy řešit včas, aby se nedostlaly do fáze šikany. Také je potřeba, aby pracovníci v domově byly pro děti vzorem, chovali se mezi sebou slušně a neponižovali se mezi sebou.

Z tohoto důvodu, každý den když přijde dítě ze školy s ním pracovníci pohovoří o tom, jak se ve škole měl, co se přihodilo dobrého a co špatného. Hovoří s nimi také při různých hrách a pracích. Je třeba, aby si pracovník na každé dítě vymezil určitý čas, i když toto je často velice problematické hlavně ve všední dny, kdy probíhá příprava na další školní den. Ale přece jenom, obě zařízení jsou malého typu, a proto mají více času s dětmi hovořit než ve velkých zařízeních.

Kód č. 2 Důvěra

Většina z pracovníků dále uváděla jako prevenci důvěru dětí v pracovníky domova. Jsou si vědomi toho, že je nutné, aby se jim děti se svými problémy svěřili, nedusili je v sobě a nepotlačovali je.

Pracovníci domova důvěru již uváděli, při dotazu, jak zjišťují výskyt šikany v dětském domově. Snaží se být proto dětem oporou a mít s nimi utvořený přátelský vztah a nesmí dojít k tomu, že dítě zradí například tím, že tajemství, které jim dítě svěřilo řeknou další osobě.

Kód č. 3 Pozorování chování

Pro prevenci je též velice důležité dle pracovníků pozorovat chování dětí, zda se jejich chování neodlišuje oproti normálnímu.

O pozorování již pracovníci také hovořili v úvodní části rozhovorů, skutečně je velice důležité děti pozorovat, jedině tak si mohou všimnout odlišného či nevhodného chování a může poté dojít k včasnému odhalení šikany .

Kód č. 4 Ochrana slabších jedinců

Pět respondentů hovořilo o ochraně slabších jedinců. Pokud se jim určitě dítě v domově zdá slabé oproti jiným dětem a domnívají se, že by se mohlo stát obětí šikany, více se na něj zaměří a pozorují chování ostatních vůči němu.

Dítěti jsou častěji nablízku než ostatním dětem, snaží se s ním během dne často hovořit a nenápadně tak zjišťovat situaci.

Rozhovory s dětmi

Nutno upozornit, že jména dětí byly pozměněny, věk je shodný se skutečností.

Otázka č. 1: Co si představuješ, když se řekne šikana?

Adam (13 let) *„Pod slovem šikana si představuju, že mně bude někdo neustále nadávat, třeba mě zavede někam, kde nás nikdo neuvidí a zmlátí mě, nebo bude po mě něco chtít, a když to neudělám bude mi vyhrožovat.“*

Věra (8 let) *„Šikana je, když mi jiná holčička vezme svačinu nebo třeba panenku, jiné hračky, které mám ráda a schová mi je a nebude je chtít vrátit. Bude mi je brát pořád a budu mít radost, že pláču, a ještě se mi vysměje a bude říkat ostatním, že jsem ubrekánek a ti se mi budou posmívat.“*

Monika (15 let) *„Pod pojmem šikana v dětském domově si představuji slovní i fyzické napadení dítěte jiným dítětem nebo ostatními dětmi. Může to být slovní napadání, bezdůvodné nadávky, shazování před ostatními, vydírání, vysmívání a ponižování před ostatními, vyhrožování fyzickým násilím a bití samotné.“*

Petr (14 let) *„Šikana je, když mi někdo nadává, ubližuje a vyhrožuje.“*

Sabina (12 let) *„Šikana je, když se někdo někomu posmívá, fackuje ho, bije ho a rozbíjí mu věci.“*

Pavel (11 let) *„Je to, když mi někdo vyhrožuje a uráží.“*

Andrea (13 let) *„Od paní učitelky vím, že šikana je vyhrožování, nadávání, bití, braní věcí, ponižování, posmívání.“*

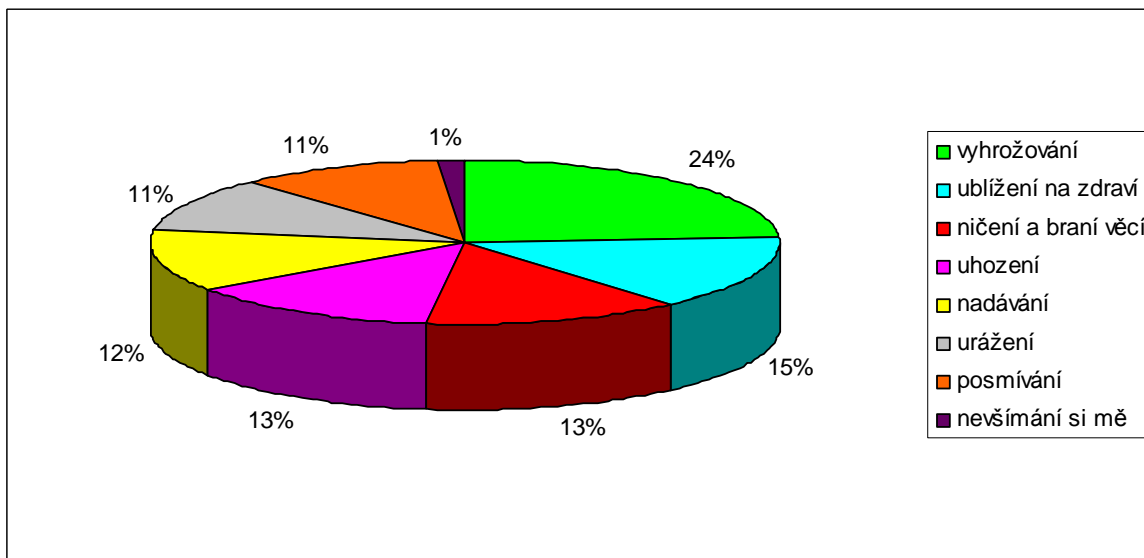
Tomáš (8 let) *„Šikana je zesměšňování a bití, taky může to být posmívání a braní mých věcí.“*

Kateřina (17 let) *„Šikana je špatná věc, je to když mě někdo bije, pomlouvá, vyhrožuje, posílá výhružné sms, dává ošklivé zprávy a videa na internet.“*

Filip (18 let) „Šikana je vyhrožování, ubližování, nadávání, také je šikana když někoho pořád ignorujeme.

Co si představuješ, když se řekne šikana?

Graf č. 2

Pokud se děti měly vyjádřit k tomu, co považují za projevy šikany, měly rozdílné názory. Nejvíce dětí se shodlo na tom, že šikanou je zajisté vyhrožování, takový názor mělo 18 respondentů. Za další projevy šikany považují: ublížení na zdraví, ničení a braní věcí, uhození, nadávání, urážení a posmívání. Jen jedno dítě uvedlo, že projevem šikany může být i nevšímání si ho.

Otázka č. 2: Setkal(a) jsi se už se šikanou v dětském domově?

Aleš (13 let) „Se šikanou jsem se v našem dětském domově neseťkal.“

Marek (16 let) „Ano seťkal, já osobně ne, ale u kamaráda ano.“

Alena (9 let) „Se šikanou jsem se asi neseťkala, jenom jednou mi Pavlík řekl, že když mu nedám tu čokoládu, kterou mi přinesl Mikuláš, že mě zmlátí, nevím jestli je to šikana, ale asi ne, protože mě nezmlátí.“

Dominik (13 let) „Se šikanou jsem se neseťkal.“

Radim (15 let) „Osobně jsem se se šikanou neseťkal, ale u kamaráda ano.“

Jiří (14 let) „Se šikanou jsem se nikdy neseťkal a doufám, že se to nikdy nestane.“

Patrik (12 let) „Se šikanou jsem se setkal osobně.“

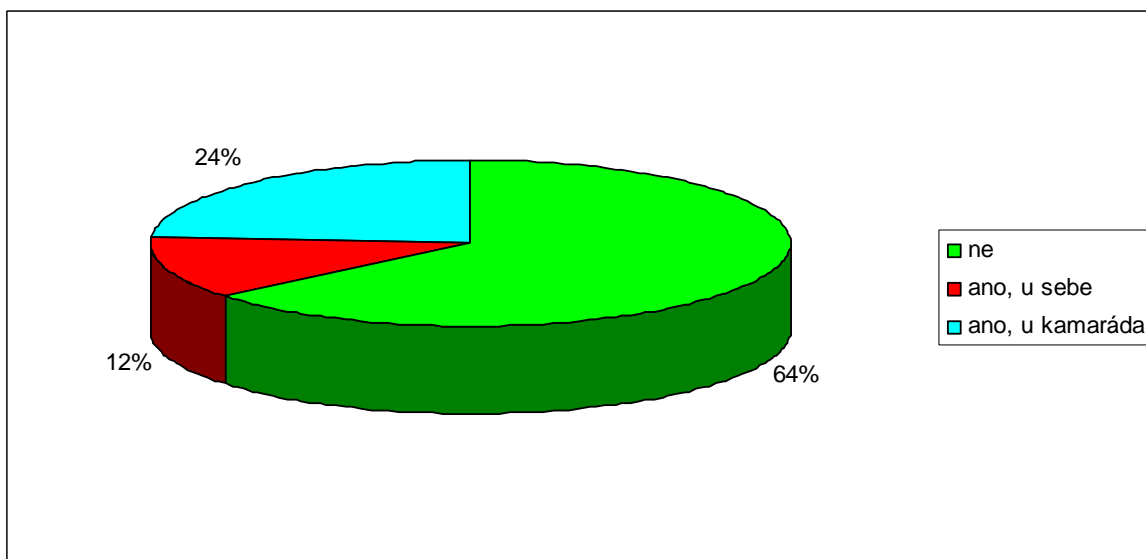
Kateřina (17 let) „Se šikanou jsem se setkala a byly to mé nejhorší dny, co jsem prožila. Díky vychovatelům se to vyřešilo.“

Lukáš (13 let) „Nikdy jsem se se šikanou nesekal, protože se umím ubránit.“

Veronika (16 let) „Se šikanou jsem se setkala, stalo se to kamarádce, byla to forma posmívání a nadávání.“

Setkal(a) jsi se už se šikanou v dětském domově?

Graf č. 3

16 z dotázaných dětí se se šikanou v dětském domově neseťkalo a 9 dětí se se šikanou setkalo. Ve třech rozhovorech se děti svěřily s tím, že jim bylo nebo je v dětském domově ubližováno, šest dětí bylo svědkem šikany u kamaráda

Se šikanou se tedy setkalo 36% dětí, toto procento se mi zdá velice vysoké, nečekala jsem tak vysoké procento.

Otázka č. 3: Pokud by šikana nastala, tak komu se svěříš?

Šárka (10 let) „Když by se mi někdo pořád posmíval, mlátil, asi bych to řekla paní vychovatelce, protože ji mám ráda a ona je na mě také hodná.“

Petr (14 let) „Pokusil bych se to řešit sám, takže bych ty násilníky ignoroval, a když by to nepomohlo, tak bych to nahlásil panu řediteli.“

Monika (15 let) „Kdybych se setkala se šikanou v dětském domově svěřila bych se výchovnému pracovníkovi nebo člověku, kterému věřím a budu si jistá, že mě pomůže situaci řešit, nebo pokud je schránka na stížnosti v dětském domově, tak bych napsala o svém problému“

Sabina (14 let) „Asi bych se bránila sama.“

Pavel (11 let) „Pokusil jsem se bránit sám, ale ještě více přitvrdili, zmlátili mě, tak jsem se svěřil vychovateli..“

Adam (13 let) „Kdyby mě někdo šikanoval, napsal bych všechno co mi dělá na papír a hodil ho do schránky důvěry, až by můj dopis vyndali ze schránky všechno by si přečetli a začalo by se to prošetřovat a já bych měl potom klid.“

Klára (10 let) „Od paní učitelky vím, že se mohu svěřit vychovatelům, učitelům, přátelům nebo zavolat na linku bezpečí.“

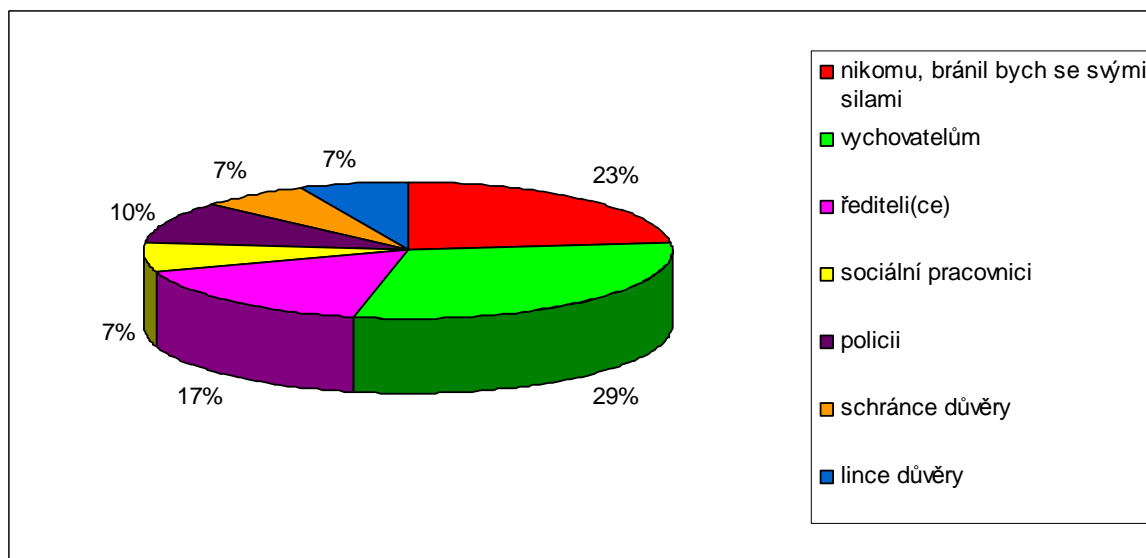
Denis (6 let) „Svěřil bych se učiteli nebo vychovateli, a kdyby to nepomohlo, tak policii.“

Kateřina (17 let) „Řekla jsem to vychovatelům a pokud by se to nevyřešilo, tak bych zavolala na linku bezpečí, a když ani to ne, tak bych šla na policii.“

Ivana (9 let) „Řekla bych to tetě v domově.“

Pokud by šikana nastala, tak komu se svěříš?

Graf č. 4

Z dotázaných dětí 18 uvedlo, že pokud by byly šikanovány někomu by to oznámily a svěřily by se, 7 dětí by to řešilo svými silami. Pozitivním zjištěním bylo, že žádné z dětí by si šikanu nenechalo líbit a vždy by nějakým způsobem jednalo.

Nejvíce dětí důvěřuje v dětských domovech svým vychovatelům, jedná se o 19 respondentů, na druhém místě by se v případě problému svěřily řediteli(ce), sociální pracovníci by oslovily 4 dětí.

Nepříjemné bylo zjištění odpovědí na otázku, zda se šikanované děti někomu svěřily se svým problémem, 2 z dotazovaných dětí uvedly, že o šikaně nikomu nic neřekly, jen 1 dítě odpovědělo, že šikanu oznámilo vychovateli. Otázkou zde zůstává, zda se bránily samy nebo bez odporu šikanu trpěly.

Doplňující otázka: Co by tvého názoru pomohlo, aby ve vašem domově šikana již nebyla?

Tato otázka byla položena jako doplňující, děti zde měly možnost vyjádřit svůj názor na to, jak by se dalo v jejich dětském domově vyhnout šikaně. Uvádím pouze některé jejich, odpovědi:

Kristýna (14 let) *„Aby všichni spolu kamarádili a nikdo se nad nikoho nepovyšoval.“*

Tomáš (8 let) *„Sednout si a říct na rovinu, co se komu nelíbí a přizpůsobit se k druhému.“*

Veronika (16 let) *„Aby tady nebyli velcí kluci, kteří nadávají a šikanují, ale jenom někdy a aby dostali omezení a aby si ho uvědomili a vychovatel(ka) si o tom s nimi promluvil(a) a jeli by do výchovného ústavu.“*

Kateřina (17 let) *„Povídat si o tom, a když to někdo ví, tak říct nebo se ozvat, jako já, nenechal(a) jsem si to líbit.“*

9.3 Případové studie

Případové studie byly prováděny v Dětském domově Horšovský Týn a v Dětském domově Staňkov. Vytyčila jsem si 4 hlavní oblasti, na které jsem se v případové studii zaměřila. Jednalo se o tyto oblasti: 1. objevení problému šikany, 2. postup pracovníka, 3. pocity jedinců, kteří byli aktéry šikany a 4. následná opatření.

Ve studii číslo 1. je zachycen příběh 12ti-letého chlapce, který se stal obětí šikany a 18ti-letého hochy, který byl agresorem.

Případová studie č. 1

Za vychovatelem přichází chlapec, můžeme mu říkat František, který se vychovateli svěřuje, že mu chlapec, který je s ním na pokoji ubližuje a to různými způsoby, ukazuje své ruce, na kterých má popáleniny. Hovoří o tom, že se jedná o popáleniny žehličkou, který mu spolubydlící, budeme mu říkat Marián udělal. František se ujišťuje, zda nedojde k dalšímu útoku Mariana, až zjistí, že celou věc nahlásil vychovateli. Vychovatel mu slibuje, že se mu nic již nestane, chválí ho za to, že dokázal za ním sám od sebe přijít a nahlásit mu, že je mu ubližováno. Vysvětluje mu, že to jak se zachoval, je velice důležité i pro ostatní děti, které v něm mohou najít vzor.

Vychovatel jde vše ohlásit vedení dětského domova, které společně s metodikem, který má na starosti problematiku šikany a s vychovatelem skupiny domlouvají další postup. Zvažují, zda případ zvládnou vyřešit vlastními silami nebo bude třeba pomoc odborníka zvenčí. Shodují se na tom, že se jedná o velice krutou šikanu, kde nebude stačit pohovor, ale je třeba agresorovi nastavit hranice a nějakým způsobem ho potrestat. Následuje pohovor s Mariánem, který trvá na tom, že se žádné šikany nedopouštěl. Je zde obava, že jelikož si své nevhodné jednání nepřipouští, mohl by v šikaně pokračovat a dokonce se Františkovi mstít.

Marián se cítí velice silný, domnívá se, že mu nikdo nemůže dokázat, že Františka šikanoval. Nepřipouští si, že způsobil Františkovi bolest. František má obavy, co se stane, až Marián zjistí, že si stěžoval vychovateli. Přemýšlí stále o tom, co udělal špatného, že se k němu Marián takhle chová. Hledá u sebe vinu, zda si to nezapříčinil sám.

Jelikož u agresora se jedná o to, že je v dětském domově již na základě smlouvy o dobrovolném pobytu, vedení domova se rozhodne ukončit tentýž den Mariánovi pobyt. Ten proto musí nejdéle druhý den ráno z domova odejít. Na poslední noc se Marián přestěhoval do obývacího pokoje, kde mohl přespat a druhý den ráno musí odejít. S Františkem je následně také hovořeno, kdy je mu sděleno, co bude dál s Mariánem, je mu nabídnuta pomoc pracovníků dětského domova popřípadě pomoc psychologa. Toto zatím František odmítá, velice se mu ulevilo odchodem agresora. Po odchodu Mariána je František i nadále vychovateli nadále sledován a dotazován, jak se mu daří, aby byla případná šikana odhalena včas.

Ve studii číslo 2 je zachycen příběh 15ti-leté dívky, která se stala obětí šikany a 16ti-letého hochy, který byl agresorem.

Případová studie č. 2

Vychovatelka si všimne u dívky, které budeme říkat jménem Gabriela, že je často velmi smutná a zamlklá. Nechce chodit ven při osobním volnu, ani do společenské místnosti, radši tráví čas sama v pokoji. Vychovatelka se snaží s Gabrielou hovořit, o tom co se jí stalo, proč je smutná a nebaví jí věci, které jí bavili dříve. Gabriela nejprve vše zamluví, uvede, že je smutná kvůli tomu, že si ji rodiče nevzali domů na prázdniny, ale po několika pokusech vychovatelky o navázání hovoru se jí svěří s tím, že starší chlapec z domova, kterého nazveme Rudolf, neustále nadává, ponižuje ji před ostatními. Též se stalo, že jí při nedělním obědě vylil polévku na hlavu. Ostatní se při tom baví, ona dělá, že je silná, ale v pokoji se vždy rozbřečí.

Vychovatelka Gabriele empaticky naslouchá a snaží se od ní získat co nejvíce informací o tom, jak jí bylo ubližováno. Vyjadřuje Gabriele pochopení s tím, že se bála s problémem svěřit, zdůrazňuje, jak je důležité, že svoje obavy Gabriela překonala a dokázala se svěřit, chválí jí za její otevřenost, na závěr jí vysvětluje postup řešení šikany. Poté se pracovnice se rozhodne věc oznámit vedení domova a také vychovateli, který má ve své rodinné skupině Rudolfa (agresora). Všichni tři se domluví na tom, že promluví s Rudolfem. Pozvou si Rudolfa do kanceláře ředitele, kde je mu vysvětleno, že se nemůže chovat k ostatním nevhodně, jemu se to může zdát jako vtip, ostatní děti to však takhle brát nemusí. Je mu vysvětleno, že se již jedná o znaky šikany, a pokud bude ve svém nevhodném chování pokračovat, bude z dětského domova přemístěn do výchovného ústavu.

Chování Rudolfa Gabrielu skutečně velmi zraňuje. Je přesvědčená o tom, že Rudolfovi nedělá nic špatného, neví proč se k ní takhle chová. Neustále nad chováním přemýšlí, již kvůli tomu dostala ve škole špatné známky. Neví co má dělat, aby Rudolf s agresivním chováním vůči ní přestal. Po rozhovoru s vychovatelkou se Gabriele ulevuje, především z toho důvodu, že již není na problém sama. Rudolf si před pohovorem neuvědomoval, že Gabrielu šikanuje, bral vše jako velkou zábavu, až po pohovoru s pracovníky domova si uvědomuje, že se nechová dobře, vše mu je při pohovoru vysvětleno.

Rudolf se za své nevhodné chování Gabriele omlouvá, a aby si své nevhodné chování uvědomil musí týden pomáhat údržbáři s pracemi v dětském domově. Je mu také vysvětleno, že nikdo z pracovníků ani dětí ho neodsuzuje, odsuzují pouze jeho nevhodné chování, kterého se dopouštěl a všichni věří v to, že se již ničeho podobného

do budoucnosti nebude dopouštět. Vychovatelka se snaží s Gabrielou mít důvěrný vztah, aby se jí v případě problému dokázala opět svěřit. Následně jsou obě děti vychovateli nenápadně pozorovány a je dohlíženo na jejich chování.

Shrnutí případových studií

V předchozích případových studiích byly zachyceny dva případy šikany v dětských domovech. Jsou zde patrné postupy řešení šikany a následné opatření, aby se šikana u konkrétních jedinců opětovně nevyskytovala.

Všichni zúčastnění pracovníci jednali tak, že si nejprve děti vyslechly a poté jim vysvětlili další postup. Vše oznámili vedení dětského domova, se kterým společně hledali řešení problému. U oboru případů pracovníci dětských domovů prokázali, že v ně mají děti důvěru, což je velice dobře, zároveň dokázali děti podpořit v řešení jejich situace.

Oběti se po vyšetření šikany cítí již lépe, jejich chování se vrací zpět do normálu a ulevilo se jim. V obou případech jsou všichni aktéři i nadále nenápadně sledováni, aby se předešlo dalšímu nevhodnému chování.

10 ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY

1) Co děti považují za šikanu?

Při mém rozhovoru s dětmi, bylo zjištěno, že děti v dětských domovech, pokud se měly vyjádřit k tomu, čím by charakterizovaly šikanu, měly rozdílné názory. Nejvíce dětí se shodlo na tom, že šikana se projevuje vyhrožováním, tento názor uvedlo při rozhovoru 18 dotázaných dětí, za další projevy šikany považují ubližování na zdraví, ničení a brání věcí, uhození, nadávání a urážení. Pouze jedno z dotazových dětí charakterizovalo šikanu jako nevšímání si ho. Vše je pro lepší přehlednost zaznamenáno v grafu č. 2.

Byla jsem velmi překvapena tím, že děti mají jasno v tom, co je to šikana, dovedly tak správně charakterizovat šikanu a její projevy.

2) Setkaly se děti s šikanou v dětských domovech?

Odpověďmi z rozhovorů s dětmi na otázku č. 2 bylo zjištěna skutečnost, že se děti se šikanou v dětském domově setkaly. Otázky jsou zaznamenány grafem č. 3. Z celkového počtu dotazovaných dětí, 16 dětí uvedlo, že se se šikanou v dětském domově setkala, jedná se o 36% dotazovaných dětí. Tento graf dále znázorňuje zjištění faktu, že 3 dětem bylo ublíženo, a tak pocítily šikanu vůči vlastní osobě a 6 dětí se se šikanou setkala u svého kamaráda.

Překvapením pro mě bylo, že došlo při vyhodnocování rozhovorů ke zjištění, že se 36% dotazovaných dětí setkala s projevy šikany v dětském domově. Domnívám se, že procento je velmi vysoké.

3) Svěřily by se děti s problémem šikany?

Odpověďmi na otázku číslo 3 z rozhovoru s dětmi jsem se snažila zjistit, zda by se děti s problémem šikany svěřily jiné osobě. Odpovědi dětí na tuto otázku znázorňuje graf č. 4. Z toho získáme zjištění, že 8 dětí by se bránilo vlastními silami a 23 dětí by se s problémem svěřilo. Z grafu je dále zřejmé, že 9 dětí by se svěřilo svým vychovatelům, proto lze předpokládat, že jim důvěřují. Toto považuji za velmi důležité.

Zarážející bylo pro mě zjištění, že z celkového počtu dotazovaných dětí by se 8 respondentů pokusilo bránit nástrahám šikany samo. Přikláním se k názoru, že vlastní obrana není, tak účinná jako obrana jiné osoby.

4) Setkali se pracovníci s šikanou v dětských domovech a kde spatřují riziková místa pro šikanu?

Třináct z 20 dotazovaných pracovníků domovů uvedlo, že se v jejich dětském domově šikana určitě v současné době nevyskytuje, pět z nich zmínilo, že dřív se se šikanou setkalo. Pouze dva pracovníci uvedli, že šikana v domově je a důsledně se neřeší, hlavně je mezi většími a menšími dětmi.

Riziková místa, kde se šikana může vyskytovat spatřují všichni ve škole, cestě do školy a cestě ze školy. Podkládají to tím, že jsou de děti často bez doprovodu dospělých osob. Pět pracovníků uvádí, že dále jsou rizikem místa, kde je větší seskupení dětí, sídliště a podobně. Z celého vzorku respondentů se jich pět zamyslelo nad rizikovými místy v dětském domově, za tyto místa považují koupelnu, toaletu a společenskou místnost.

Utvrдила jsem se v tom, že malé procento pracovníků, kteří jsou zaměstnáni v dětském domově, dokáže přiznat výskyt šikany mezi dětmi na svém pracovišti. Nejsem si jista, zda je to tím, že se obávají šikanu přiznat kvůli vedení domova, nebo si ji nechtějí sami připustit. Respondenti mohou být přesvědčeni, že k šikaně v jejich dětském domově nedochází.

5) Jaká preventivní opatření pracovníci proti šikaně provádějí a její následné řešení?

Pro prevenci je dle pracovníků důležité s dětmi hovořit, vysvětlovat jim tento problém a také si získat jejich důvěru, též je třeba být pro děti vzorem. Je vhodné děti pozorovat a soustředit se na jejich chování, ověřovat si zda nedochází oproti normálnímu chování ke změnám.

Pokud dojde ke zjištění šikany následuje pohovor, při kterém jsou zdůrazněny všechna případná rizika a je vysvětlen další postup v případě opakování šikany. Pokud se jedná o velmi hrubou šikanu dojde k přemístění agresora do výchovného ústavu nebo je z domova propuštěn, to je v tom případě, že je zde již na dobrovolný pobyt. Oběť bývá část i nadále pozorována, aby opětovně nedošlo třeba i od ostatních dětí k šikaně. Pohovor bývá veden s obětí, agresorem a někdy i s celou skupinou.

Zařízení dětského domova vychází při řešení šikany z metodického pokynu číslo 246/2008 vydaného MŠMT. V tomto materiálu je zaznamenána i prevence šikany.

Respondenti se odlišovali v názorech o tom, kdo by pohovor vedl, někteří hovořili o vychovatelích, jiní o vedoucím vychovateli či vedení dětského domova. Pravděpodobně záleží, jak je daný případ obtížný.

Dle mého názoru je postup pracovníků při řešení šikany správný. Shodují se s nimi také v tom, že je třeba šikaně předcházet především mluvením a utvořením důvěrného vztahu mezi dítětem a pracovníkem.

6) Jak se v oblasti řešení šikany pracovníci vzdělávají?

Všichni pracovníci mají za sebou studium speciální pedagogiky, o šikaně se vzdělávají spíše ve svém vlastním zájmu. Nedochází k seminářům o šikaně, kterých by se vychovatelé účastnili. Dětský domov pro ně nepřipravuje žádná školení, které se šikany týkají.

Domnívám se, že vzdělávání na toto téma není dostatečné. V rámci profesního růstu by mělo docházet k hodnotnějšímu a pravidelnému vzdělávání na toto téma. Přínosem by mohla být výměna zkušeností, prevence a řešení šikany mezi jednotlivými dětskými domovy.

ZÁVĚR

Závěrem bych chtěla říci, že je důležité brát šikanu v dětských domovech a podobných zařízeních na vědomí. Nejlepší je, když se vedení domova zaměří na prevenci. Pokud však k šikaně v zařízení opravdu dojde, je důležité, aby se vše včas vyřešilo, aby oběť měla pocit, že za to co jí bylo děláno a ubližováno byl pachatel (agresor) potrestán nebo s ním bylo o celé věci důrazně hovořeno. Pro agresora je také nutné z výchovného hlediska nastavit mu hranice, promluvit si s ním o jeho chování, případně ho potrestat za nevhodné chování k druhému. Velice důležité je, aby pracovníci zařízení o šikaně mluvili a nechovali se tak, že šikana je jen nějaký pojem a jejich zařízení se nikdy netýkala a v budoucnu se týkat nebude. Pokud šikana v zařízení je, je třeba si tento nepříjemný fakt připustit a zaměřit se na jeho řešení.

I přes finanční stránku je třeba, aby probíhala u pracovníků vzdělávání na téma šikana, není vhodné se spoléhat, že jim toto téma zůstane v paměti ze studia a nebo, že si v případě dobré vůle o tomto problému něco přečtou. Je potřebné, aby pracovníci dokázali na šikanu reagovat. Domnívám se, že vzdělávání na toto téma není u pracovníků dostatečné. V rámci profesního růstu by mělo, jak jsem se již zmínila výše, docházet k hodnotnějšímu a pravidelnému vzdělávání pracovníků v dětských domovech. Přínosem by byla dle mého názoru výměna zkušeností, prevence a řešení šikany mezi jednotlivými dětskými domovy.

Jako cíl této práce jsem měla vytyčené, zjistit informaci o tom, zda se šikana v dětských domovech na Domažlicku vyskytuje, toto bylo popsáno ve výzkumné části diplomové práce. A jaká je odpověď? Šikana se v dětských domovech na Domažlicku vyskytuje, hovoří o ní děti i někteří pracovníci zařízení.

Domnívám se, že je nutné s dětmi o tomto problému hovořit a oprašovat jim kroky, které mohou v případě ohrožení jejich či kamaráda podniknout. Vhodným způsobem řešení je schránka důvěry, která může být v domově umístěna. Jak jsem již psala v textu práce, se šikanou se bohužel může setkat, kterékoliv dítě, a proto je nutností, aby vědělo, jak se má v takové situaci zachovat a na koho se může se svým problémem obrátit.

Překvapením pro mě bylo, že došlo při vyhodnocování rozhovorů ke zjištění, že se 36% dotazovaných dětí setkalo s projevy šikany v dětském domově. Domnívám se, že procento je velmi vysoké.

Utvrdila jsem se v tom, že malé procento pracovníků, kteří jsou zaměstnáni v dětském domově, dokáže přiznat výskyt šikany mezi dětmi na svém pracovišti. Nejsem si jista, zda je to tím, že se obávají šikanu přiznat kvůli vedení domova, nebo si ji nechtějí sami připustit. Respondenti mohou být přesvědčeni, že k šikaně v jejich dětském domově nedochází.

Pravdou je, že šikana se dětským věkem neztrácí, může s objevovat i v zaměstnání pod „mobbingem“ či „bossingem“. Proto je důležité, aby byly děti od dětství na tento problém společnosti připravovány.

RESUMÉ

Cílem diplomové práce s tématem „Šikana v dětských domovech na Domažlicku“ je poukázat na tuto problematiku a zjištěné výsledky práce rozšířit mezi společnost.

První část je zaměřena na teoretické vysvětlení dané problematiky, popisuje odborné pojmy jako je agrese, agresivita, šikana, dále je zde vysvětlen pojem ústavní výchova a její legislativní rámce platné v České republice. Součástí jsou také preventivní aktivity vůči šikaně.

Druhá část popisuje samotný výzkum, který byl realizován s pracovníky a dětmi z dětských domovů. Hlavním cílem mé práce bylo zjistit, zda se šikana v dětských domovech na Domažlicku vyskytuje či nikoliv. Výzkum byl realizován pomocí rozhovorů, analýzy dokumentů a případové studie.

Závěr mé práce poukazuje na důležitost prevence a také v případě výskytu šikany k důkladnému prošetření tohoto problému. Jsem toho názoru, že získaná zjištění o dané problematice mohou značně přispět k pochopení a prohloubení informací veřejnosti a pracovníků dětských domovů.

SUMMARY

The goal of the thesis with the theme of „Bullying in orphanages in the area of Domažlice“ is to point on this issue and expand the results of the work among society.

The first part is focused on the theoretical explanation of the issue, describes technical terms such as aggression, aggressiveness, bullying. There i also explained the term institutional care and its legislative framework valid in Czech Republic.

The second part describes the research that was implemented with the staff and children from orphanages. The main goal of my thesis was to determine whether bullying in orphanages in the area of Domažlice occurs or not. The research was realized through, interview, documents aanalysis and case study.

The conclusion of my work shows the importace of prevention and also in case of bullying to thorough investigate of this problem. I believe that the findings obtained on the subject can contribute to the deepening of infomaton to the public and workers of orphanages.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ INFORMACÍ

- ANTIER, Edwige, 2011. *Agresivita dětí*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-881-4.
- BENDL, Stanislav, 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV. ISBN 80-86642-08-9.
- ČERMÁK, Ivo, 1999. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta. ISBN 80-902614-1-8.
- ERB, Helmut, 2000. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet. ISBN 80-86299-22-8.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ, 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-303-X.
- HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
- HOLEČEK, Václav, 1997. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Plzeň: Pedagogické centrum.
- HOLEČEK, Václav, Jana MIŇHOVÁ a Pavel PRUNNER, 2003. *Psychologie pro právníky*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk. ISBN 80-86473-50-3.
- JEDLIČKA, Richard, 2004. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis. ISBN 80-7312-038-0.
- KOLÁŘ, Michal, 1997. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál. ISBN 80-7108-123-1.
- KOLÁŘ, Michal, 2001 *Bolest šikanování*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-014-3.
- KOLÁŘ, Michal, 2011. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-871-5.
- KOUKOLÍK, František a Jana DRTILOVÁ, 2006. *Vzpouora deprivantů – Nestvůry, nástroje, obrana*. Praha: Galén. ISBN 80-7262-410-5.
- KYRIACOU, Chris, 2005. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-945-3.

LOVASOVÁ, Lenka, 2006. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí. ISBN 80-86991-65-2.

MACHOVÁ, Jitka a Dagmar KUBÁTOVÁ, 2009. a kol. *Výchova ke zdraví*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2715-8.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ, 2011. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-825-8.

Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 246/2008

NOVÁK, Tomáš a Věra CAPPONI, 1996. *Sám proti agresi*. Praha: Grada. ISBN-80-7169-253-0.

OLWEUS, Dan, 1996. *Bully / Victim Problems in School: Facto and Effective Intervention*. Spring. ISSN-1089-5701.

ŘÍČAN, Pavel, 1995. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ, 2010. *Jak na šikanu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2991-6.

SVOBODA, Michal, 2011. *Socializační fáze úvodu studia*. Plzeň: Katedra psychologie FPE.

ŠVANCAR, Zdeněk a Jana BURIÁNOVÁ, 1988. *Speciálně-pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2007. *Kvantitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Kateřina, 2009. *Minimalizace šikany*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-611-7.

Wikipedie. [online]. [citováno 2011-12-30]. Dostupné z

<<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana>>

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, ve znění pozdějších předpisů

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulky

Tabulka č. 1 Věkový rozptyl dětí v dětských domovech na Domažlicku

Grafy

Graf č. 1 Věkový rozptyl dětí v dětských domovech na Domažlicku

Graf č. 2 Co si děti představují pod pojmem šikana

Graf č. 3 Setkal(a) jsi se už se šikanou v dětském domově

Graf č. 4 Pokud by šikana nastala, tak komu se svěříš?

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 Dotazník

Příloha č. 2 Pohybový test postojů k menšinám

Příloha č. 3 Metodický pokyn k prevenci řešení a šikanování mezi žáky

Příloha č. 1 Dotazník

Jsi? chlapec dívka

Kolik je ti let? do 7 let 8 - 12 let 13 a více let

Na jednotlivé otázky odpovídej zakroužkováním jedné či více z variant, popřípadě doplň svůj názor.

1. **Máš v dětském domově dobrého kamaráda nebo kamarádku?** a) ano b) ne
 2. **Komu z pracovníků v DD důvěřuješ?**
a) řediteli b) vychovatelům c) sociální pracovníci
d) uklízečkám e) kuchařkám f) jiným pracovníkům z dětského domova
 3. **Co považuješ, za šikanování?**
a) nadávání b) nevšímání si mě c) posmívání se d) urážení
f) uhození g) vyhrožování h) ublížení na zdraví i) ničení a braní věcí
 4. **Kdybys byl(a) šikanován(a), jak by ses zachoval(a)?**
a) řekl(a) bych to někomu b) nechal(a) bych si to líbit c) bránil(a) bych se sám(a)
 5. **Jaký trest by jsi navrhoval(a) tomu, kdo ubližuje jinému?**
a) pomáhat s pracemi v dětském domově b) přeřazení do jiného dětského domova
c) žádný, stačilo by mu vysvětlit, že se nechová dobře
d) jiný trest, jaký?
 6. **Vyskytuje se ve vašem dětském domově šikana?** a) ano b) ne c) nevím
 7. **Byl(a) jsi svědkem toho, že je (bylo) ubližováno tvému kamarádovi nebo kamarádce jinými dětmi v dětském domově?** a) ano b) ne
 8. **Jak jsi se zachoval(a)?** a) kamaráda jsem se zastal(a)
b) řekl(a) jsem to někomu dospělému c) nic jsem neudělal(a)
 9. **Šikanoval(a) jsi někdy někoho ty?** a) ano b) ne
 10. **Ubližoval nebo ubližuje někdo v dětském domově tobě?** a) ano b) ne
- Poznámka: Další otázky vyplňují jen ti, kteří byli již šikanováni**
11. **Jak ti ubližují?** a) nadávkami b) výsměchem c) braním nebo ničením věcí
d) uhozením e) urážením f) strkáním g) vydíráním
 12. **Kde se to děje?** a) na pokoji b) na chodbě c) na záchodě, v koupelně
d) mimo dětský domov (škola) e) jinde, kde?

13. Zamysli se nad tím, jak často tě bylo ubližováno? a) jednou b) několikrát c) často
14. Kdy tě bylo naposledy ubližováno? a) tento týden b) tento měsíc c) před rokem
15. Ten, kdo tě ubližuje nebo ubližoval je? a) chlapec b) dívka
16. Kolik je těch, co tě ubližují? a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 a více
17. Řekl(a) jsi to někomu? a) ano b) ne
18. Komu jsi to řekl(a)? a) kamarádovi b) sourozenci c) řediteli
d) vychovatelům e) sociální pracovníci f) jiné osobě, které?
19. Pomohl tě ten, komu jsi to řekl(a)? a) ano b) ne
20. Dostal trest, ten kdo tě ubližoval? a) ano b) ne
21. Co by tvého názoru pomohlo, aby ve vašem domově šikana již nebyla?
.....
.....
.....
.....

Příloha č. 2 Pohybový test postojů k menšinám

Věk: Od 12 let

Cíl: Zmapování vědomých postojů k menšinám

Využití: Diagnostika, sebepoznání, vzájemné poznání, materiál pro citlivou diskusi a korekci.

Popis metody (instrukce):

Děti se postaví do zástupu, seřazení jsou těsně za sebou. Vedoucí (vychovatel) stojí vpředu, tváří čelem k nim. Nejlépe, když si stopne na židli, aby měl přehled.

Dětem podá přibližně následující instrukce: „Nyní si zahrajeme hru o tom, jaké máme postoje k různým skupinám lidí. Svoje sympatie a nesympatie vyjádříme pomocí pětistupňové škály.

Když zůstaneme stát na místě, je to neutrální postoj.

Úkrokem doprava vyjadřujeme pozitivní postoj. Jeden krok znamená +1, dva kroky +2.

Naopak jeden úkrok doleva je -1 a dva úkroky -2.

Nyní zavřete oči a ztište se. Nejdříve si to jednou zkusíme. První skupinou lidí, nad kterou se zamyslíme, jsou vězňové, kteří spáchali násilnou činnost. Chvilku počkejte a uvědomte si pocity, které k těmto lidem prožíváte. Teď vyjádřete svoje rozhodnutí.

Metodické poznámky

Děti pomocí pohybového projevu vztahu k jednotlivým menšinám vytváří obraz postojů ve skupině. Ten může mít rozmanitou podobu. Vedoucí výsledné obrazy citlivě a podpůrně komentuje. Všimá si výrazných odchylek, celkových trendů apod. Po krátkém komentáři jsou děti požádány, aby otevřely oči a podívaly se, jak konkrétní část cvičení dopadla. Pak se opět vrátí do řady a vedoucí pojmenuje další skupinu.

Po ukončení hry je možné si popovídat o celkovém průběhu, některých problémech či se zastavit pouze u jednoho problému a důkladně jej probrat.

Inspirace pro výběr menšin a dalších skupin lidí

Upozornění: Je třeba dát pozor, aby vedoucí cvičení volbou označení menšiny sám nevyjadřoval negativní postoj, nebo dokonce účastníkům takový postoj neimplantoval. Je třeba volit citlivě neutrální výrazy, přednostně takové, které pro své označení užívá sama příslušná skupina (např. vedoucí pochopitelně nemluví o *teplouších*, ale o *homosexuálech* nebo *gayích*).

Lidé závislí na drogách, abstinenti, černoši, Židé, Romové, homosexuálové, oběti šikanování, sektáři, skini, punkové, sládkovci, komunisti, feministky, členové ODS, sociální demokraté, lidovci, géniové, mentálně postižení, kosmonauté, křesťané, buddhisté, hokejisté, tělesně postižení, nevidomí, herci, naše skupina, vedení domova, náš domov, alkoholici, agresori – iniciátoři šikanování, Slováci, bezdomovci, staří lidé ...

Příloha č. 3 Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

(č. 24 246/2008-6)

Šikanování je mimořádně nebezpečná forma násilí, která ohrožuje základní výchovné a vzdělávací cíle školy. V místech jejího výskytu dochází ke ztrátě pocitu bezpečí žáků, který je nezbytný pro harmonický rozvoj osobnosti a efektivní výuku. Na rozdíl od jiných druhů násilí je šikana zvlášť zákeřná, protože často zůstává dlouho skrytá. Tak i při relativně malé intenzitě šikany může u jejích obětí docházet k závažným psychickým traumatům s dlouhodobými následky a k postupné deformaci vztahů v kolektivu.

Vzhledem k tomu, že šikana se v zárodečných fázích vyskytuje v téměř každé škole, je potřeba věnovat tomuto jevu zvláštní pozornost. Důraz je nutné zaměřit na vytváření dobrých vztahů uvnitř třídních kolektivů, zabývat se vztahy v třídních kolektivech ještě před vznikem šikanování. K tomuto je potřeba zajistit další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti problematiky vytváření dobrých vztahů, v práci s dynamikou skupiny, v podpoře a upevňování zdravých třídních norem dětí, žáků a studentů jako prevenci šikanování.

Na prevenci šikany i při řešení jednotlivých případů by měli spolupracovat pedagogičtí pracovníci podle předem dohodnutých postupů. K tomu je nutné zajistit další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti problematiky šikanování.

Cílem předkládaného metodického pokynu je upozornit na závažnost šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace k prevenci a řešení tohoto specifického problému.

Tento metodický pokyn je určen pro právnické osoby vykonávající činnost škol zřizovaných MŠMT. Podpůrně je doporučován k využití i ostatním školám zapsaným do školského rejstříku a poskytovatelům služeb souvisejících se vzděláváním a výchovou.

Čl. 1

Charakteristika šikanování

(1) Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.

(2) Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Pocit bezpečí každého jedince a jeho začlenění do třídního kolektivu je základní podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu třídy a školy. Všechny školy a školská zařízení mají povinnost předcházet všem náznakům násilí a šikanování. Šikanování v jakékoli formě a podobě nesmí být pracovníky školy akceptováno. Samotní

pedagogičtí pracovníci nesmí svým jednáním s některými žáky a chováním vůči nim podněcovat zhoršování vztahů směřující k šikanování těchto žáků jejich spolužáky.

Čl. 2

Projevy šikanování

(1) Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu. Mezi základní formy šikany patří:

- Verbální šikana, přímá a nepřímá – psychická šikana (součástí je i kyberšikana, děje se pomocí ICT technologií).
- Fyzická šikana, přímá a nepřímá (patří sem i krádeže a ničení majetku oběti).
- Smíšená šikana, kombinace verbální a fyzické šikany (násilné a manipulativní příkazy apod.).

(2) Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech může nabýt i rysy organizovaného zločinu. Příklady šikanování jsou uvedeny v příloze.

Čl. 3

Odpovědnost školy

(1) Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky. V souladu s ustanovením § 29 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, jsou školy a školská zařízení povinny zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit, a současně vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování (sociálně patologických jevů). Z tohoto důvodu musí pedagogický pracovník šikanování mezi žáky předcházet, jeho projevy neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

(2) Z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů či provinění (dále jen trestných činů) vydírání (§ 235), omezování osobní svobody (§ 213), útisku (§ 237), ublížení na zdraví (§ 221-224), loupeže (§ 234), násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci (zvláště § 197a), poškozování cizí věci (§ 257), znásilnění (§ 241), kuplířství (§ 204) apod.

(3) Pedagogický pracovník, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu (§168, 167 trestního zákona). V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadržování (§ 166 tr. zákona) či schvalování trestného činu (§165 tr. zákona), v krajním případě i podněcování (§ 164 tr. zákona). Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu (§ 10 tr. zákona) může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.

Čl. 4

Školy a školská zařízení v prevenci šikanování

(1) Základem prevence šikanování a násilí na školách je podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi žáky (a mezi žáky a učiteli). Školy a školská zařízení při efektivní realizaci prevence šikanování usilují o vytváření bezpečného prostředí a za tím účelem:

- podporují solidaritu a toleranci,

- podporují vědomí sounáležitosti
- posilují a vytváří podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit třídy a školy
- uplatňují spolupráci mezi dětmi a rozvíjí jejich vzájemný respekt
- rozvíjí jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

(2) Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a násilí. Vychází přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu *Metodického pokynu k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* č. j. 20 006/2007-51 součástí Minimálního preventivního programu školy. Ředitelé zejména:

- Zajistí vzdělávání pracovníků (pedagogických i nepedagogických) v akreditovaných kurzech k problematice šikanování. Vzdělávání pedagogických pracovníků se řídí § 10 vyhlášky č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění vyhlášky č. 412/2006 Sb. Vzdělávání školního metodika prevence ve specializačním studiu se řídí § 9 vyhlášky č. 317/2005 Sb.

- Zajistí v souladu s pracovním řádem dohled pedagogických pracovníků nad žáky zejména ve škole před vyučováním, o přestávkách mezi vyučovacími hodinami, mezi dopoledním a odpoledním vyučováním, podle potřeby při přecházení žáků mezi budovami školy, do zařízení školního stravování a do školní družiny. Především v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.

- Zajistí, aby žáci i pedagogičtí pracovníci byli seznámeni s negativními důsledky šikanování, a to jak pro jeho oběti a pachatele, tak i pro celý třídní (školní) kolektiv. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.

- Zajistí doplňování školní knihovny o literaturu z oblasti problematiky násilného chování a šikanování

(3) Pedagogičtí pracovníci vedou důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka. Pomáhají rozvíjet pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli vnímat vztahy mezi žáky a atmosféru v třídních kolektivech, kde působí, jako nedílnou a velmi důležitou součást své práce. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. Vztahy a chování pedagogických i nepedagogických pracovníků vůči sobě a vůči žákům, ovlivňují chování žáků.

(4) Ve školním řádu budou jasně stanovena pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.

Čl. 5

Program proti šikanování

(1) Každá škola si vytvoří vlastní Program proti šikanování, pokud ho doposud nemá. Tento program se stane součástí Minimálního preventivního programu.

(2) Na tvorbě a realizaci programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy. Koordinace jeho tvorby patří ke standardní činnosti školního metodika prevence. Ten podle potřeby spolupracuje s metodikem prevence v PPP. Za realizaci a hodnocení programu je odpovědný ředitel školy.

(3) Cílem programu je vytvořit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující prostředí. Důležité je zaměřit se na oblast komunikace a vztahů mezi žáky ve třídách, a to bez ohledu

na to, zda tam k projevům šikany již došlo či ne. Současně je třeba stanovit smysluplnou strukturu programu.

(4) Hlavní součástí programu je krizový plán, který eliminuje či minimalizuje škody v případě, že k šikanování ve školním prostředí dojde. Měly by z něj jednoznačně vyplynout kompetence jednotlivých osob a specifický postup a způsob řešení. Konkrétně je nutné rozpracovat dva typy scénářů:

1. První zahrnuje situace, které škola zvládne řešit vlastními silami. Do této skupiny patří postupy pro počáteční stádia šikanování a rámcový třídní program pro řešení zárodečného stádia šikanování.
2. Druhý zahrnuje situace, kdy škola potřebuje pomoc z venku a je nezbytná její součinnost se specializovanými institucemi (viz čl. 9) a policií. Sem patří řešení případů pokročilé a nestandardní šikany, např. výbuchu skupinového násilí vůči oběti.

(5) S krizovým plánem jsou vždy na začátku školního roku prokazatelně seznámeni žáci (přiměřeně jejich věku), studenti a jejich zákonní zástupci.

Čl. 6

Postupy řešení šikanování

(1) Odhalení šikany bývá obtížné. Významnou roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí „solidarity“ agresorů i postižených.

(2) Účinné a bezpečné vyšetření šikany vychází z kvalifikovaného odhadu stadia a formy šikanování. Existuje rozdíl mezi vyšetřováním počátečních a pokročilých stádií šikanování. Jednotlivá stádia jsou blíže popsána v příloze č. 2 Stádia šikanování.

(3) Metody vyšetřování šikanování:

A. Pro vyšetřování počáteční šikany (se standardní formou) lze doporučit strategii v těchto pěti krocích:

1. Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

B. Pokročilá šikana s neobvyklou formou – výbuch skupinového násilí vůči oběti, tzv. třídního lynčování, vyžaduje následující postup:

1. Překonání šoku pedagogického pracovníka a bezprostřední záchrana oběti.
2. Domluva pedagogických pracovníků na spolupráci a postupu vyšetřování.
3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.
4. Pokračující pomoc a podpora oběti.
5. Nahlášení policii.
6. Vlastní vyšetřování.

(4) V rámci první pomoci je nutné při pokročilých, brutálních a kriminálních šikanách spolupracovat s dalšími institucemi a orgány, a to zejména s pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče, orgánem sociálně právní ochrany dítěte, Policií ČR.

Doporučuje se seznámit pedagogické pracovníky s informací MŠMT ČR č.j.: 25 884/2003-24 *Spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané.*

(5) V případě negativních dopadů šikanování na oběť je nutné zprostředkovat jí péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, speciálně pedagogického centra nebo dalších odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.

(7) Podrobnější informace k článkům 5 a 6 jsou v příloze č. 3 Doporučená literatura.

Čl. 7

Výchovná opatření

(1) Doporučuje se dále pracovat s agresorem (jeho náhled na vlastní chování, motivy, rodinné prostředí). V případě potřeby mu zprostředkovat péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.

(2) Pro potrestání agresorů lze užít i následující běžná výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.
- Snížení známky z chování.
- Převedení do jiné třídy.

(3) Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina).

(4) V mimořádných případech se užijí další opatření:

- Ředitel školy doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místě příslušném diagnostickém ústavu.
- Ředitel školy podá návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

Čl. 8

Spolupráce s rodiči

Pokud rodiče informují školu o podezření na šikanování, je za odborné vyšetření záležitosti zodpovědný ředitel školy. Při nápravě šikanování je potřebná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, školního metodika prevence, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků, jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Je nutné předem informovat rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (viz Čl. 5 odst. 5).

Čl. 9

Spolupráce se specializovanými institucemi

(1) Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, školního metodika prevence, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány. Zejména:

- v resortu školství – s pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné

- péče, speciálně pedagogickými centry,
 - v resortu zdravotnictví – s pediatri a odbornými lékaři, dětskými psychology, psychiatry a zařízeními, která poskytují odbornou poradenskou a terapeutickou péči,
 - včetně individuální a rodinné terapie,
 - v resortu sociální péče – s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou),
 - případně s NNO specializujícími se na prevenci a řešení šikany.
- (2) Dojde-li k závažnějšímu případu šikanování nebo při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu trestného činu (provinění), ředitel školy nebo školského zařízení oznámí tuto skutečnost Policii ČR.
- (3) Ředitel školy oznámí orgánu sociálně právní ochrany dítěte skutečnosti, které ohrožují bezpečí a zdraví žáka. Pokud žák spáchá trestný čin (provinění), popř. opakovaně páchá přestupky, ředitel školy zahájí spolupráci s orgány sociálně právní ochrany dítěte bez zbytečného odkladu.

Čl. 10

Selhání školy v řešení šikany

(1) V případech podezření nebo již prokazatelných projevů šikany, které nejsou bezodkladně a uspokojivě řešeny v pravomoci pedagogických pracovníků včetně metodika prevence či výchovného poradce, je zcela na místě obrátit se na ředitele příslušné školy nebo školského zařízení.

Pokud se však projeví nečinnost i ze strany ředitele, je možné jednat v této záležitosti se zřizovatelem školy nebo podat stížnost na školu České školní inspekci. Stížnost podaná písemně, osobně nebo v elektronické podobě se přijímá ve všech pracovištích ČŠI.

Stížnost je možné adresovat příslušnému inspektorátu ČŠI, samozřejmě je možno podat stížnost i na ústředí tzn. na adresu: Fráni Šrámka 37, 150 21 Praha 5, resp. elektronicky na adresu posta@csicr.cz.

(2) Současně je potřebné v odůvodněných případech zajistit oběti šikanování pomoc psychologa, speciálního pedagoga (etopeda) popřípadě jiného specialisty.

Čl. 11

Závěrečné ustanovení

- Zrušuje se Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 28 275/2000 - 22
- Tento pokyn nabývá účinnosti dnem jeho zveřejnění ve Věstníku MŠMT ČR.

Příloha č. 1

Příklady nepřímých a přímých znaků šikanování

1: Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:

- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.

- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřenin, modřin, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.
- (Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přízrůbovací konflikty nejsou vzácností!)

2. Přímé znaky šikanování mohou být např.:

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo "legrací" zranitelný.
- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávisným, nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

3. Rodiče žáků se doporučuje upozornit zejména na to, aby si všímali těchto možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by se telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresori mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objeví výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá světit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.

- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.

Příloha č. 2

Stádia šikanování

Motto: Školní šikanování je nemoc skupinové demokracie a má svůj zákonitý vnitřní vývoj.

První stadium se v podstatě odehrává v jakékoliv skupině. Všude je někdo neoblíbený nebo nevlivný, na jehož úkor je prima si dělat „legrácky“. Pak to ale jde dál, skupina si najde jakéhosi otloukánka. Třetí stadium už je klíčové. Vydělí se jádro útočníků a systematicky začne šikanovat nejvhodnější oběti. Do této chvíle lze věci jasně řešit. Následně ale dojde k bodu zlomu, kdy se šikanování stane nepsaným zákonem i pro opravdu slušné děti a celá skupina se stává krutou. V pátém stadiu – totalitě – se stane šikanování skupinovým programem.

Michal Kolář

První stadium: Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

Třetí stadium (klíčový moment): Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito širitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich obětmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, které jsem pro přehlednost označil jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.

Stadia šikanování podle Michala Koláře, 1990, 1996, 1997, 2000 aj.

Příloha č. 3

Doporučená literatura z oblasti školního šikanování

Kolář, M. (2001, 2005). Bolest šikanování. Praha: Portál.

Kolář, M. (1997, 2000). Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál.

Kolář, M. (2005). Školní násilí a šikanování. Ostrava: CIT, Ostravská univerzita.

Kolář, M. (Ed.) (2004). Školní šikanování. Sborník z první celostátní konference konané v Olomouci na PF UP 30.3.

Kolář, M. (2003). Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních. Praha: MŠMT ČR.

Parry, J., Carrington, G. (1997). Čelíme šikanování: sborník metod. Praha, IPPP.

Říčan, P. (1995). Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Portál.

Časopisy

Kolář, M. (2007). Český školský program proti šikanování. Perspektivy. In: Sociálna prevencia. Bratislava: Národné osvetové centrum.

Kolář, M. (2007). Český školní program proti šikanování. Právo a rodina č.3/2007

Kolář, M. (2006). Jak na šikanu? Psychologie dnes 2 (12), 16-18

Kolář, M. (2005). Devět kroků při řešení počáteční šikany aneb pedagogická chirurgie. Prevence 7 (2), 3-7.

Kolář, M. (1998). Soudce Lynch na českých školách? Vyšetřování a léčba specifických typů šikan; in Sborník „Prevence šikanování ve školách“, Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, Praha.

Příloha č. 4

Příklady šikanování

1. Případ: Zpověď oběti počátečního stadia šikanování (doslovný přepis)

- nadávaj mi
- dělaj mi naschvály
- maj na mne poznámky když přijdu po nemoci
- rejpať do mne
- když se učitel rozhoduje koho vyzkoušet tak mu poraděj mne
- když nejsem ve škole říkaj učitelům, co není pravda
- když něco provedou, snaží se to svalit na mne
- když se učitel zeptá jestli někdo má tahák, hned se všichni ozvou, že mám já
- vo hodině, když píssemka, tak zničeho nic se ozve abych neopisoval

- všichni maj strašnou radost když dostanu špatnou známku
- když jsem služba, tak všichni udělaj ve třídě nepořádek
- nepouští mne mezi sebe když si povídají
- když si řeknu o sešit tak řeknou, že ho nemají dopsanej a pak ho pučej někomu jinýmu
- ve frontě na oběd mne předbíhají
- když je ve třídě smrad tak hned řeknou že jsem si prd
- povyšujou se nade mne
- Nic mi nepučej
- když něco udělám, hned to všem řeknou
- plivnou mi na židli a na všechny ostatní, abych si nemohl najít jinou
- na výtvarce si ode mne vezmou štětec a nic mi neřeknou a maj z toho strašnou srandu, když ho hledám
- když v matice někdo počítá na tabuli, tak mu raděj a řeknou mu i výsledky. Ale mně ne. Když uš mi poraděj, tak špatně
- někdy mi tašku zamknou do skříně a říkaj že od ní nemaj klíč
- když se učitel zeptá kdo chybí tak místo mého jména řeknou nějakou nadávkou

2. Příklad: „Premiantka třídy“ – za určitých okolností se může stát obětí šikany kterékoliv dítě.

Půvabná třináctiletá dívka, premiantka třídy závodně hrající tenis, se stala terčem kritiky a nemilosti skupiny spolužáků. Nedokázala se zapojit do společné zábavy, snad působila poněkud křečovitě a byla příliš orientována na výkon. To však neopravňovalo zdatného a oblíbeného chlapce, aby jí dlouhodobě fyzicky ubližoval. Jelikož ale ona byla zdatná a odvážná dívka, pokoušela se mu někdy postavit a vrátit mu způsobené příkoří, ovšem proti jeho brutalitě neměla šanci. Schytila od něj tvrdé rány a kopance. Nikdo se jí nezastal. Po takovém střetu často plakala. Rodiče a učitelé se nikdy o jejím trápení nedověděli. Obětí agresivity tohoto „gentlemana“ se krátkodobě staly dvě další dívky s výborným prospěchem.

Po příchodu nového žáka, který byl jednoznačně nejsilnější a přitom povahově mírný a jemný, násilí zmíněného chlapce ustalo.

Je zajímavé, že dívka, která se mi s tímto příběhem svěřila a kvůli níž jsem navázal spolupráci s mimořádně obětavou výchovnou poradkyní, si po delší době téměř na nic nevzpomněla. Její bolestivé vzpomínky byly vytěsněny mimo vědomou oblast.

Kolář M. (2005) Bolest šikanování. Praha: Portál, 2005

Příloha č. 5

Informační leták pro žáky ZŠ a pro studenty SŠ

Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

Spolužáci se k tobě chovají nepřátelsky, ubližují ti a ty nevíš, jak dál.

Víš o někom, kdo je šikanován, a je ti ho líto.

PŘEKONEJ STRACH A ZAJDI ZA UČITELEM, KTERÉMU DŮVĚŘUJEŠ (ŠKOLNÍM METODIKEM PREVENCE, ŠKOLNÍM PSYCHOLOGEM, VÝCHOVNÝM PORADCEM).

Co je to šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co ti je nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí. Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci. Ale může ti znepríjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevsímali si tě.

Později se otravování života stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí). Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem.

Proč bývá člověk šikanován?

Není to proto, že by byl špatný, nebo proto, že by si to nějak zasloužil. Chyba není v něm, ale ve špatných vztazích mezi některými spolužáky. Převládá v nich bezohlednost a násilí.

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: „Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší.“ Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct, je strkání hlavy do písku, které situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

- Obrat' se na učitele, kterému důvěřuješ. Může ti skutečně pomoci, bude ti věřit a neprozradí tě.
- Svěř se svým rodičům.
- V případě, že nenajdeš odvahu říct to ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 800 155 555 nebo 116 111. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, komu se něco podobného děje.